

CARLES SALVADOR

LES FESTES DE BENASSAL

CARLES SALVADOR

**LES FESTES
DE BENASSAL**

Dibuixos de Teresa Pascual.
Tonades de cançons po-
pulars recollides per
Perfecte Artola

BARCELONA

1952

**BIBLIOTECA
FOLKLORICA
BARCINO**

Volum III

**EDITORIAL
BARCINO**

**Barcelona
Portaferrissa, 17**

CARLES SALVADOR

LES FESTES DE BENASSAL

Dibuixos de Teresa Pascual.
Tonades de cançons
populars recollides per
Perfecte Artola
Apendix: Per Sofia Salvador

DIPUTACIÓ DE CASTELLÓ

1987

EDITA: Servei de Publicacions
Diputació de Castelló

IMPRIMEIX: Impremta Nicolau, Almassora

ISBN: 84-505-5887-5

DIPOSIT LEGAL: Cs-258-1987

I

ELS REIS

Alguns anys els Reis vénen a Benassal pels camins de la neu. El Montcàtil o muntanya de Sant Cristòfol, la d'En Timor o muntanya de sant Roc, la Vuitrera, el Picatxo i la roca del Migdia s'han vestit de blanc; més lluny, el Coll d'Ares, la serra del Boi i Penyagolosa porten una grossa capa de neu. El mateix poble respira sota la freda albor d'un llençol interminable.

Els infants estan desolats. ¿Per on vindran enguany els Reis? Els camins estan coberts; han desaparegut sota la blanca capa de neu ribassos i parets, carreres i fites, dreces i senderons. Però els Reis no necessiten camins terrenals per a vindre al poble. Necessiten els camins, drets com un fus, de les il·lusions infantils. I arriben els Reis. I fan la felicitat de la menudalla, de la familieta, d'aquells nens i aquelles nenes que no coneixen encara el primer desgany de la vida.

Altres anys la vespra del dia dels Reis és blava i lluminosa, i de nit s'ompli d'estrelles el cel. També arriben els Reis a Benassal aquests anys, a deixar joguets i llepolies als infants.

¿Com és que els Reis no deixen mai de visitar Benassal el dia 5 de gener durant les primeres hores de la nit, entre

la posta del sol i l'hora del sopar? Nosaltres creiem que els amics dels nens, Melcior, Gaspar i Baltasar, abans que a les ciutats, passen per aquest poble i que després s'escampen per tot el País i visiten tots els nens valencians. Quan nosaltres érem innocentets, vivint a la ciutat de València, els Reis ens deixaven llurs presents ja dins l'alta nit, quan tota la casa dormia.

Si a la ciutat de València els Reis anaven tard, a Benassal van més d'hora. És clar. Ho fan perquè els xics — i les xiques — en edat d'innocència tenen el bon costum de cridar-los tota la vesprada. Després de dinar — i els més matiners abans i tot del migdia — es pengen del coll amb una embaleta o un corretjot, una esquilla que dringue fi o una campaneta de bronze o un cascavell ben sonor. Hi ha qui, essent l'admiració i l'enveja dels menuts, s'ha pogut posar als muscles, passant el cap per dins, un colleró amb les campanetes que alegren les carreteres.

Passen els infants pels carrers i s'apleguen en colles als afores de la vila per sol ixent, pels Plans i la Canaleta, camí de Castelló, la capitalitat comarcana. Porten els ulls plens d'illúsió, i salten i brinquen per fer sonar l'esquellerim que sangoleja pengim-penjam.

Hores i hores en espera dels Reis, i encara que els Reis no vénen, els infants no es desenganyen. Al lluny apareix un llaurador que retorna del bancal; al darrere, arramalat, el seguix un matxo: —Els "Reixos"! Els "Reixos!" —, ha dit algú en vore'l, i tots, com a esperitats, s'han posat a córrer en direcció del vianant, escampant harmòniques sonoritats metàl·liques. No són els Reis! Però la illúsió, en lloc de minvar, augmenta, i torna la cançoneta, i retornen les cabrioles i els brincs i l'escampall sonor.

A boqueta nit, en eixa hora blava i grisa en la qual les ximeneres deixen pujar cap al cel el fum de les fogatines de les llars, retornen els infants cara a casa, les mans dins les borcatxes si fa fred i el caratge és de neu, ben enrollada

al coll la bufanda de llana per tal d'evitar el gris, eixe ventet que ariçona, i picant fort de peus en correguda de trot de cavalleria.

—Els Reixos ja vénen, pel camí de les Vinyetes. —

Els infants no han estat de sort. Quan les colles es dissiparen i cadascú se'n va a casa, troben que els Reis ja han passat. No han vingut pel camí de les Vinyetes. No li

ESPERANT ELS REIS

fa; han vingut per qualsevol altre camí, i allí està la prova damunt la taula de la cuina, o al balcó encara, o a l'eixida, que és l'habitació més alta de la casa — l'andana. Mireu si els Reis han portat coses al rei o a la reina de casa, és a dir, al nen o a la nena.

I aquesta familieta mostra l'ansia i el goig i la satisfacció que mostren tots els infants del món en semblant ocasió.

Hi ha xic o xica que, per designis incomprendibles de

la infantesa, pot acarar-se amb el mateix Rei o amb un delegat del Rei, un dels més acostats a la Majestat reial. Potser aquest personatge no va massa ben vestit. Potser cobrix son cos una vesta de flors estampades, un llençol tintat, de cotona morena o de llenç; potser en lloc de guants o de mitons, per cobrir les mans porta uns calcetins. Però és de cert que porta la cara tapada amb un mocador de seda, o bé un tros de mantellina que clareja, o un "fleco" de punt de ganxo d'aquell cobertor de llana que l'ama de la casa ha sabut trobar en la caixa de la roba.

I com que el personatge parla en gurumbeu, que és la veu forçada i sonora, vibrant i gutural que usen les màixqueres pel Carnaval per tal de no ser conegudes pels interlocutors, l'infant que tantes hores ha estat esperant-lo, o bé s'esglaia fins a plorar, o bé s'anima fins a tractar d'identificar el personatge amb alguna persona de la seua coneixença.

—Ací hi ha un xiquet que li diuen Antoni? — interroga ja en la cuina la Majestat forastera.

I el xic és presentat al senyor Rei.

—Com et dius, tu? —

I respon el nen tremolant de temor o pegant sarpada a la disfressa.

—A vore si saps senyar-te. —

I el xic fa el signe de la creu sobre el front, sobre la boca, sobre la caixa del pit...

—Ai, que pito és este xiquet! —

I el xic s'anima, pren coll, respon cada vegada més resolt i més ràpid i més clar.

Algú diu a la criatura que recite aquell verset que sap de cor i que li fón amostrat per l'agüela o la mare o la germaneta major, verset antic d'anys que ja recitaren els vells del poble en semblants diades:

Senyor rei Xerolí,
senyor rei Xerolà,
si em dónes la cistelleta
jo te besaré la mà;
i si no me la dónes,
una garrotà!

I acaba la inquisició amb una riallada o amb un plor esgarrat, i l'infant rep el regal del Rei.

Mentres dura el desfici de destapar llepolies i joguets, desapareix el Rei, que parla amb una veu alta i tallant.

¿Qui sabrià dir si ha marxat per la porta de la cambra, o bé a través de les parets, o pel canó del fúnebre, tan brut, tan negre d'estalzi?

Ara, l'infant ja percutix el tabal nou i mastega figues seques.

II

SANT ANTONI

Benassal — caldria dir-ho? — és un poble agrícola, i sant Antoni, patró dels llauradors, té ací una festassa ben plena d'interès.

Antigament — dins d'eixa antigor indesxifrable per manca de documentació — hi havia a Benassal dues castes populars: la casta dels de la terra, amb sant Antoni per patró, i la casta dels treballadors manuals, dels menestrals, en la qual el grup dels autèntics pelaires — els manipuladors de la llana — formaven el nucli principal. Feien costat als pelaires, encara que tècnicament no n'eren, els fusters, manobres, ferrers, etc., i els intellectuals. Cal dir ací que la vida intel·lectual ha estat intensa a Benassal, puix que front per front de l'església parroquial funcionava la Casa de l'Ensenyança, l'Aula, com encara s'anomena avui, on es cursaven estudis d'Humanitats i de Teologia.

Les relacions entre llauradors i pelaires no eren cordials del tot, almenys en les festes. Si sant Antoni era el patró dels uns, els altres, a manca d'un sant particular, s'aferraven a honorar sant Cristòfol i sant Roc, patrons, els dos, de la vila.

La festa de sant Antoni és ara celebrada per tots els benassalencs sense cap distinció. A darreries del passat

segle encara estava limitada a l'estament agrícola, de tal manera que els pelaires no deixaven llur treball, i els bataners, cardadors, filaners, tintorers i teixidors feien jornal mentre els llauradors celebraven la festa civil i la religiosa. És cert que aquests, en vindre la festa dels pelaires, se n'eixien a treballar al camp, i fins i tot hi havia llauradoret descarat i insolent, descregut o poca-solta, que el mateix dia del sant dels menestrals enganxava un forcat a una cavalleria, encara que sense rella, i feia com si llaurara pels carrers de la vila.¹

LA ROSSEGADA. — La festa comença la vespra del dia del sant, com s'escau en tota festa que s'estime. Aquesta iniciació té com a punt fort la foguera. La foguera comporta la rossegada i el fer els ròssecs. Transportar els ròssecs comporta una menjada: un guisat de carn.

El dia 16 de gener pel dematí, els majorals del sant — resident l'un a la vila i l'altre a una masada del terme —, acompanyats dels ajudants i dels membres de la Junta de Sant Antoni — que es regula per unes ordinacions antiqüíssimes — es traslladen amb cavalleries a una masia propera al poble, no sempre la mateixa, l'elecció de la qual depén de les amistats i coneixences i de la proximitat del mas a les finques dels majorals o bé de la facilitat d'obtenir les carrasques o oliveres que aquell dia hauran de ser arrossegades fins al Pati d'En Palanques, al centre del poble.

Tots el veïns tenen dret a ajuntar-se als majorals, i són

1) La rivalitat dels dos grups devia ser intensa temps endarrere. Qui açò escriu, que arribà a Benassal l'any 1916, recorda que els llauradors i la gent d'oficis manuals motejaven els intellectuals — metge, apotecari, advocats, notari, mestres, comerciants i botiguers de teixits — de "pantalones". Pantalones, perquè duïen pantaló. Els llauradors encara usaven els saragüells en un percentatge prou elevat, i aquest motiu despectiu era una reialla, com es va poder comprovar, de les antigues rivalitats entre pelaires i llauradors.

molts els que hi van, sobretot fadrins, llauradors quasi bé tots, sense, naturalment, que hi haja exclusió d'oficis o de professions.

El matí es passa parlant i guisant, fumant i bevent. El guisat és de carn.

Segons el nombre dels assistents — ¿qui sabria dir anfitrions a aquesta cavalleria rusticana? — es degollen dos, tres, o quatre corders. Un cop destrossada, la carn s'ha de coure en unes olles de test, enormes, de les anomenades de peça, en les quals bé poden guisar-se quatre o cinc carnisseres, a talls.

Els cuiners solen ser els mateixos menjadors, que saben alternar les copes d'aiguarent i la xarratola amb la justesa d'ationar el foc clavant buscalles, argilagues i romers entre les potes dels ferros que sostenen les olles, darrere de les quals penja el calderís, és a dir, el que a Catalunya en diuen els clemàstecs, ço és, "la cadena amb ganxos que va penjada al canó de la xemeneia de la llar, que serveix per a penjar-hi les olles, perols, etc., que s'han de posar a escalfar al foc de la llar", com diu molt exactament mestre Fabra en el seu Diccionari.

A les olles han posat oli, i quan aquest està roent, s'hi sofregixen uns alls. En ser a punt, s'hi aboquen els talls de la carn, els quals es regiren al tombet; vol dir que, agafades les olles per les anses, se sacsegen de manera que els talls de la carn canvien llur posició i reben la calor pertinent per a coure's.

A migdia el guisat està a punt de menjar. La carn va als plats d'abocar, apareixen els pans i les navages i les faques. Totes les mans sostenen amples i blanquíssimes llesques de pa, i els talls de carn van a les llesques, i de les llesques a les boques, i de les boques a la garxola, qui més a poc a poc, qui més de pressa, segons l'estat de la ferramenta.

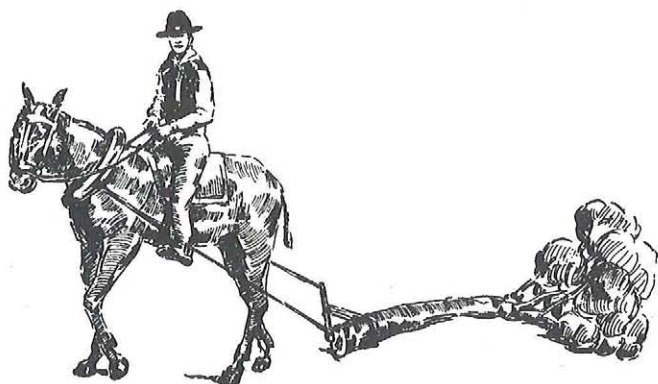
Ara que el coletó comença a rebre la gràcia del dinar,

cal arremullar-lo. Algú que sent la peremptòria necessitat de beure, inicia una cançó de taverna: “Mai bevem, mai bevem, — mai bevem...”

Rialles, més traguinyol, més talls de carn, poques llesques de pa, més trossos, més beguda, més rialles...

—Amunt! —. —Als ròssecs! —

Si volíeu vore eufòria, vingueu ací. Si en volíeu, de força, d'ànims, de resolucions ràpides, acosteu-vos a aquests

UN RÒSSEC

homes ben menjats i ben beguts, però encara no embriagats, puix que això esdevindrà a algú d'ells després, en ser al poble. Es recorden contalles d'altres anys, d'altres majorals, d'altres rossegades. —Als ròssecs!

—Als ròssecs! — responen. I apareixen les destrals, els ramals, els matxos. Van en grups. Caminen enllà, costera amunt o carretera avant fins el pròxim carrascalet. El propietari de la finca assenyala els arbrissons que cal abatre. Les destrals lluen a l'aire les fulles brunyides; els talls s'en-

filen als troncs dels carrasquissos; salten estelles de fusta verda i cauen els arbres a terra.

—Ja tenim ròssec!—

Nuguen els ròssecs als gambals del bestiar, ressonen cadenes que unixen troncs, enrotllen cordes, sogues i ramals; els muls, en oir les tralles que cluixen per damunt de llurs caps, fan l'arrancada i s'emporten, arrossegant per terra, fent rodolar cantals i pedres, xafant herbes i matisses, espígols i timonets, les carrasques per a la foguera. Potser va entre els ròssecs alguna vella olivera morta o algun cimbal producte de l'esporgada.

Va la rossegada garriga avall en busca de la carretera. A cavall dels matxos van els llauradors. Crits als animals, veus d'ordre, advertències. Rellisquen les potes dels muls... Salta el ròssec de roca en roca. Sembla que uns diables tracten de traslladar el bosc d'un lloc a un altre lloc. Dos, quatre, sis, deu ròssecs en processó han enfilat la carretera i fan camí de Benassal.

Cluixen els assots. Cinglen les tralles les anques de les cavalleries. Giren, ertes, les orelles dels animals percaçant crits i destriant les ordres dels renecs, i els ròssecs ratllen la carretera fent una remor de ventada o d'aigua que s'afua pel llit del barranc:

Posa vi, posa vi,
posa viii...

I la bóta passa de mà en mà, i apareixen les botelles d'aiguardent, de rom, de conyac o d'absenta als llavis ressecs dels homes, com unes estranyes trompetes d'un estrany exèrcit de faixa negra i camisa blanca de llenç.

Xano, xano, carretera amunt, va la rossegada al pas de les cavalleries tocades contínuament pels bastons i les asso-tades. És un seguici impressionant, puix que en l'hora pàl·lida de la posta del sol, el grup de persones, animals i arbres en filera tenen alguna cosa de fantasmagòric.

Ja s'acosten al poble. Les primeres cases apareixen a l'horitzó. És el moment d'encendre el puret, el mataquintos negre i retorçut; és el moment de prendre ànims novament, de fer una llarga engolida de cassalla. Després ja enfilen els Plans al trot, passant-se uns ròssecs als altres, entremesclant-se les branques, empesonant els animals, empenyant-se els homes, topetant els troncs amb grans perills d'anar a terra i ser arrossegats per bèsties i arbres...

—Toni guarda! —

Sí; sant Antoni guarda. Sant Antoni guarda persones i animals de caigudes, de tota mena de desgràcies.

—Toni guarda! —

I ja estan els ròssecs corrent rabents, afuats per dins del poble. Giren les cantonades veloçment, llançant-se damunt de la gentada que els espera i anima amb el gest, amb paraules alegres, amb crits de joia.

Carrer de l'Hostal amunt, la velocitat augmenta; clui-xen les vares als lloms lluent i suats dels muls; trauen purnes de les pedres les ferradures. Davant de l'Hostal fan una estació, curta, el temps precís per a beure.

—Tassa! Tassa!! —

I la tavernera, braços arromangats, en una mà el pitxer i en l'altra un got de mitja lliura, mesura l'aiguardent al bevedor assedegat que, cavaller triomfador i homenívol, s'engul el líquid que s'arrapa a la gola com una carda.

—Uaixque! —. Claix! Ha esclafit la tralla i arranca el ròssec abornant la gent, passa l'altre ròssec del davant, creua la plaça afuat i es perd carrers enllà, voltant cantons en angles tancats i fent tantes estacions com tavernes, atu-rant-se per natural devoció a les cases dels majorals on s'ha de fer el corresponent traguinyol.

LA FOGUERA. — És ja de nit. Les parets dels carrers més estrets coneixen el fregament de les branques de tots els ròssecs, el soroll sord i greu de les fulles de les alzines.

I vora l'hora familiar del sopar s'atura la cavalcada al mig del Pati, es desenganxen els animals, i uns quants homes serens i hàbils, amb serres i destrals, fan llenya dels arbres i l'amuntonen a poc a poc fins a fer una falla alta, tova, ampla, a la qual abotaran foc al cap d'uns moments, quan els veïns, desitjosos d'anar a sopar, vagen a la plaça a vore-la cremar.

La foguera ha començat encenent unes argilagues, uns romers. En flama ja els feixos de llenya baixa, passa el foc a les fulles i als branquillons, que s'aboten tot seguit en flames rogenques. L'espurnegall s'eleva entre un fum espès i coent. La llenya crepita, s'encenen les branques, es torren els troncs, la flama illumina la plaça, la gent recula evitant la calor. Al quart d'hora els ròssecs són una brasa, les llençües de foc puguen més altes que els ràfels, i la calor fa impossible la presència del públic, que es retira per tanta calda.

Solament resten uns quants joves que manegen les "perxes" — uns pals llargs que usen els llauradors per a abatollar els arbres — per tal d'amuntonar els tions que s'escampen en caure encesos. Semblen uns diables o uns esperitats que es retallen contra la claror violenta de la foguera, volten i revolten i regiren el brancam i escampen l'espurneig — miriades d'estrelletes entre les volutes barroques de la grisa fumera.

I aquesta és la foguera del sant Antoni benassalenc.

LA COQUETA. — Després del sopar — durant el qual les branques enceses dels ròssecs s'han tornat brases, i s'ha tornat cendra la fullaraca —, quan la foguera és una immensa brasilada que ningú encara no s'atreviria a botar en salt de gimnàstica, els homes tornen a agafar les cavalleries que han descansat una estona vora els pessebres, i, menjada una pallada, els amanixen aparellant-los amb albardó, mantes i pells de corder adobades, i es dirigixen al Pati de l'Esglè-

sia, on ja els esperen el senyor alcalde, el síndic i els altres prohoms o autoritats locals per tal de fer la processó de la coqueta.

Cavalls i egües, matxos i mules, ases i someres, poltres i trentens, alguns guarnits amb belles mandilades, esperen l'hora de la marxa. En ésser punt, obri camí el grup d'autoritats, a peu, i segueix el tropell de cavallers no massa desordenat, puix que no és fàcil domenyar l'instint de les bestiaesses. Al davant de tots van els alguacils amb antorxes enceses.

I carrers amunt i carrers avall passa el seguici cap a la casa del majoral — el "clavari", que diuen a l'Horta de València — per replegar la coqueta, un panet beneït de farina, i un got de vi que el majoral, de la porta de sa casa estant, allargarà a cadascun dels cavallers que s'hi aturen un instant.

I perquè el bon costum és que tota persona que vaja aquesta nit a casa del majoral a l'hora de la processó i cavalque sobre animal de potes d'ungla ferrada, tinga el vi i el pa — aquestes dues coses que a ningú del món, en cap lloc i en cap temps, haurien de mancar en la vida —, per aquest bon i exemplar costum, diem, és perquè es vorà atansar-s'hi el mul carregat amb tres o quatre jovenets o la burreta ensariada que porta la graciosa càrrega de sis o vuit familietes; les més petites, enfonsades als cornalons, d'on no poden sobreixir sinó les carusses tendres, potser ploricones, d'aquests convidats a la festa.

Aquests assistents són els que fan esclatar riallades de simpatia i exclamar expressions de tendresa:

—Ai, Senyor, quines carusetes porten!

—Xa, mira, quines familietes vénen ara! —

I en passar tots, en acabar de repartir la coqueta, si us acosteu a la porta de casa el majoral, voreu que encara han sobrat unes quantes paneres de panets i com els llibrells de vi encara estan a vessar, puix que tant com en repartien,

en reposaven abocant-hi cistells i buidant-hi botos de quatre cànTERS.

Les autoritats, els prohoms que han presidit la festa i que han tingut cura de l'ordre es retiren. Davant d'ells els alguacils il·luminen els carrers amb la llum rogenca de les antorxes enceses.

L'OFICI I LA PROCESSÓ. — De festa religiosa, ja ho crec que el poble en fa a sant Antoni. I si no és el punt fort, és almenys el punt dolç de la diada.

Volteig de campanes, la vespra a la nit; volteig de campanes al dematí, i volteig de campanes a l'hora de la missa. Del campanar, magnífica peça de pedra picada, ja ens agradaria parlar, però ara fem només la descripció de la festa. I en fan, de festa, ja ho crec, i ben lluída. No tant com les de l'agost, que més avall descriurem. Però bé anirà enregistrar que la missa és cantada amb orgui; que hi va l'Ajuntament en peça al banc; que és acompanyat de la música, així com al retorn; que per la vesprada, després del rosari, es fa la processó, i que aquesta es compon dels pendons, de la creu alçada, dels homes acompanyants, del guió, de la peanya amb la imatge, els majorals i els capellans, la música i les dones.

Les dones, a les processons, van les més "atraseres" de tots. Davant de la peanya sobre la qual és portat sant Antoni, van els homes arreglerats, alguns amb cera a les mans, quasi bé tots amb aquella capa de drap de coll alt, recer del bescoll i del tos, negra o de llana burella, sense esclavina ni girades, austera i aspra, grossa i dura, que l'aigua no travessa, que la neu no cala, que el vent no passa.

Davant de tots i vora la creu que porta l'escolà acompanyat dels acolitets amb els candelers en alt, va el pendó, aquesta bandera alta, tan difícil de portar si no és a força de braços i d'habilitat. I d'aquest pendó i dels altres ja en parlarem en ser punt i hora, puix que en tindrem ocasió en

trobar-los tots ajustats en una mateixa festa benassalenca.

Sant Antoni és un dels sants fredolics; també porta capa, que potser és de drap burell com la que duen els homes d'aquesta processó. Enmig de les dues files d'homes devots va el guió, portat pel majoral masover: estampa del sant en un paisatge obert, de verds vegetals i de cel pintat de blavet, voltat, el sant, d'animals i d'animalons, on no manca el cavall d'ull humà, el porcell ben gras, i la gallina de cresta d'un vermelló de femella ponedora, i, més lluny, una ermita blanca i blavissona com una barraca de l'Horta.

Vora el sant van les parelles d'atxes enceses, blanques si estan fabricades de poc, groguissones si ja tenen anys i són curtes per l'ús. Les porten homes o joves que s'han posat el roquet sense mànegues. Més avall de la randa del roquet es mouen les cames enfundades de pana o els sara-güells i les calces blanques que acaben amb les espartenyas de cànem i veta negra.

La peanya la porten quatre fadrins al muscle, revestits de roquet que duu randes casolanes a les sises i a la vora del cap d'avall; roquet blanc emmidonat i planxat a plecs amples d'una ampulositat de campana, per sota del qual surten els camals negres dels pantalons de pana que descansen a bosses sobre les espartenyas de veta.

La imatge és — era, puix que fón cremada com totes les altres que hi havia a l'església, el mes de juliol de 1936 — de fusta, dels inicis del XIX, si no d'art, almenys d'artesanía local, de Pepo el Fuster, un imatger que abarrocaava ingènuaament les escultures i les encarnava amb aquelles col·raines vives i llampants, tan boniques, segons el gust de la gent poc cultivada. Quan nosaltres la vam conèixer, la imatge ja tenia una patina d'antiguitat, simpàtica i poètica, amb petits descostronaments en els ors i els argents que guar-nien els vestits del sant.

Darrere d'aquest pedestal segueixen el senyor rector i el

senyor vicari, revestits, el primer amb la capa, el segon amb el roquet exornat amb randes minúscules que mans femenils i devotes han confeccionat. I tot seguit el majoral, el de la vila, amb l'atxa encesa a la mà, que havia fabricat el tio Palomo, tarroner d'ofici, amb la cera dels vasos benasalencs.

I després les dones, endolades, amuntonades, amoltonades, parleres, que fan un bronzir d'abeller en passar i que guaiten per la vora de la mantellina rodona, negra, de merí lluent, la gentada que està parada a les cantonades o a les portes de les cases veient passar la processó, o bé als balcons, a la part de dins de les cortines de tela o a les finestres, darrere els canyissos, com aquell que no hi és.

LA CORREGUDA DE JOIES. — A l'hivern la vesprada és curta. Hi ha anys que en aquesta diada fa un fred que pela. De vegades fa un gris, un ventet que talla la cara. ¿I qui no ha conegut un dia de sant Antoni d'arabogues, o un dia tot nevat, blanc, de cel de color de lleit amb aigua, un dia de torrodants xiscladors i esmaperduts per ràfels i tormos, buscadors de menjar pels tous dels canyamels, o bé un dia de cel baix, humit, en què repixa la boira que porta, fregant les muntanyes, el llevant persistent?

Si l'hora no ho impedix, si no és per causa de la neu o de l'aigua, cap a les tres de la vesprada, a la punta del carrer de l'Hostal s'ajunta la gent per fer i per vore la correguda de joies.

El carrer de l'Hostal, recte i lleugerament empinat, que tantíssimes partides de pilota ha conegut, el carrer quallat de balcons, quasi bé habitat només en un pany i que encara conserva ràfels ornamentats a l'estil arquitectònic del setcents, amb ocells i floretes d'almànguina o blavet, és a ves-sar d'un públic que fuma i fa xarratola. Als balcons s'estan els vells afeccionats, de polseres ja canes, tordilles o blanques, i les dones que s'entusiasmen amb qualsevol festa,

i les fadrines que tenen il·lusions cordials i rialles a la boca. A les finestres i als ferros de ca Llençol s'estan els xics, els infants que ja en saben de prendre el gust en aquestes festes de sabor entre familiar i deportiva. I als brancals de les cases, o parats als panys de les parets calcigant les pedres lluents de les aigüeres que baixen, paral·leles, al llarg del carrer i deixen la calçada al mig, de terra ferma, per on han de passar els participants de la correguda, s'estan els homes i la fadrinalla que han de discutir, que han de comentar amb paraula docta les condicions de cada animal corredor i que han de pronosticar el resultat de les curses.

A la porta de l'Hostal de Dalt, vora la ratlla, la meta, un grup de bevedors, gent animosa i animada, espera el senyal del començament. A dins, a l'entrada, entre el taulell de la taverna i els tonells obscurs, l'aire coent de les quadres i el baf homenívol, la gent que beu i que mastega cacau torrat i canta cançons de taverna tot esperant, com la gentada del carrer, el trot de les cavalleries:

De l'olivera,
la borratxera...

I, encara, en el Pati d'En Palanques, la plaça dels bous, un altre grup d'homes, el que ha de donar fe dels qui siguen guanyadors de les joies, o dels qui queden pata a pares i han de repetir la cursa. És el grup dels austers, dels estoics, dels justiciers. Ni les cançons rogalloses de la taverna veïna, ni les brafades que els arriben, no els faran trencar la voluntat; i així, no entraran al temple de Bacus a respirar l'atmosfera agra i pudent del vi.

Ja estan els prohoms a la punta del carrer. Els acompanya el guarda de camp amb el corretjot de les municions a la cintura i l'escopeta al muscle. Ja vénen dos, tres cavalls, lluents, descansats i remugadors, renillant, espolsant-se les anques amb la cua o bé llarga o bé retallada de poc.

Els genets que munten les haques a pèl, porten a una

mà el ramal que ha de governar la bèstia, i a l'altra una vara per a ferir-la, en córrer.

A la punta de dalt del carrer, a cal Sabater, els majorals han penjat a la finestra el pom de galls, bigarrats i temorics, cap per avall, que són el premi, la joia, dels guanyadors de cada correguda.

I quan ja estan a punt cavalleries i genets, igualats davant la ratlla, el guarda de camp fa el senyal d'eixida disparant a l'aire un tret, al tro del qual surten afuades les haques, bastonejades pels qui les cavalquen, carrer amunt, al llarg del qual solament s'ou el trot desacompassat, el cluir dels fuets i alguna exclamació d'ànim del públic.

—Hala, tordilla! —

La gentada que s'arredossava a les parets, ix al mig del carrer quan passen les cavalleries. El grup que espera al capdamunt, al Pati, s'obri per deixar passar els animals rabents.

—Guanya la roja! —

Han aplegat a la ratlla, l'han passada i encara corren pel Pati... La cursa ha estat cosa de segons.

—Corrien que volaen!... —

I retornen les haques pel carrer de l'Hostal avall, a poc a poc, nervioses, bufant, tirant broma per la morrera, suades però elegants. Han de repetir la correguda. I si ara guanya la negra, tindrà també cama; i com que la negra i la roja estaven cama a cama, hauran de córrer el desempat. Però és ara, a la tercera vegada, quan la tordilla arriba primer i l'interès augmenta, les converses s'animen, hi ha alguna aposta a favor de determinat animal, de determinat genet, apostes que impliquen rondes d'aiguardent, o l'alifara a base d'una carnissera de xulles. I quan el desempat ja està fet, el genet mostra al públic el pollastre que ha guanyat, que és ben poca cosa al costat de la satisfacció, de l'honor de ser el guanyador de la joia d'enguany.

I després es fa la correguda dels matxos. I tot seguit

la dels ases, que reben llenya de calent i que sembla que córreguen perquè mouen les potes, i avancen poc, entre rialles i avalots de bon humor. I encara, seguidament, la cursa dels fadrins, que s'apleguen per colles, que disputen abans de l'eixida, que s'espentegen mútuament i s'agafen dels braços i de les bruses voleiants per tal de passar al davant de qui més corre, però que no és de la camarada i que té el compromís de fer un sopar si aconseguix el premi del gall.

I potser les fadrines, si els ve de gust, faran una altra i darrera correguda. Si ho fan, els fadrins les animen, escridassen o insulten segons coneixences, amistats o enemistats; i, a la fi, una d'elles s'emporta el pollastre per ser la més corredora de la colla.

A la nit, després de sopar, es fa el ball pla, que ja descriurem en un altre capítol.

L'ACAPTE. — Ja hem dit abans que els qui rasquen la terra tenen a Benassal una antiquada i mínima organització en la Junta de Llauradors de Sant Antoni. Aquesta junta administra els béns del sant i nomena els majorals, els quals acapten per a les festes i rendixen comptes davant la Junta. Si hi mancaren cabals, els haurien d'abonar ells, els majorals. Així la mota, el fons de l'administració, va sempre en augment fins que un acord per majoria dels reunits disposa unes despeses extraordinàries.

Un any que la Junta disposava d'unes cinc mil lliures de capital, acordà adquirir unes aparellades perquè s'usaren en les festes del poble: processó de la coqueta, pujades a les ermites, la tea, arrossegament de toros a les festes d'agost, és a dir, sempre que calguera abillar decorosament uns animals. I així es féu, i s'encomanaren a València quatre aparellades: mandils, cabeçades, pitreres i tafarres precioses, bigarrades, flamants, que foren l'admiració del poble i l'orgull de la Junta. Açò devia ser pels volts del 1920.

L'acapte es fa el dia de la festa. Els dos majorals volten pel poble, carrer per carrer, amb una maceta de fusta a la mà dreta i una coixinera blanca, de fil, a la mà esquerra. A cada casa piquen la porta amb la maceta, i criden:

—A sant Antoni, si fan caritat! —

I en fan, de caritat a sant Antoni. Cada casa en fa. Uns cèntims, unes pessetes, una mesura de blat, un pessic de llana...

Perquè l'almoina és de llana, de blat o de diners. També són visitades les masades. I ací, pel terme, és on repleguen força blat i força llana. De cada masia rica, bé es pot acaptar una barcella de blat o un velló de llana. Perquè, ¿en quin mas no s'haurà demanat la protecció del sant perquè l'egua parira el mulat o que de la somera naixquera el somerí que es desitjava, o bé que la trutja criara sans i forts els porcellets fins a les set setmanes, que és la millor edat per a vendre la lletigada, o que les ovelles de la rabera portaren avant les cegalles, o bé que el mamonet ixquera de la mare dret de potes i es fera tan mucador, tan valent com la vaca que l'ha portat al món, rispa com ella sola, que no creu a ningú, si no és a la pastora que la guarda?

Els llauradors sempre han d'agrair alguna cosa a sant Antoni, i més els que viuen lluny de cal manescal i tenen per la garriga i per les corralisses els caps de bestiar; que si les collites sempre es valen, poc o molt, i per això fan tant de goig i sostenen la casa, la salut del moble interessa en gran manera, perquè convé femar els bancals amb l'eixerri, i els animals donen el to a la masada.

Els majorals vendran al millor preu possible el blat i la llana de l'acapte, i dels diners ja en donaran compte a la Junta després de pagar la missa, el predicador, la cera, el campaner i tantes i més quantes despeses que hauran d'abonar per tal que la festa siga lluïda... Que el ser majoral de sant Antoni és una honra, de bona veritat, però també comporta molts calfaments de cap.

EL PORCELL. — Una altra manera de recaptar cabals per a la festa, és la "rifa" del baconet.

Abans, a primeries de segle, encara es feia com direm. Els majorals, a son temps, compraven un porcell de set setmanes i l'enviaven a la dula. La dula estava entre el poble i la Font d'En Segures, és a dir, en l'Ombria, entre el barranc del poble i la Vuitrera o castell dels Ases, terra que avui ja està treta i que són bancals. Però, a la dula has dit? No sempre volia estar en la dula, l'animaló fill de verre. I s'escapava i baixava al poble i anava pels carrers solt, fent brandar l'esquelleta que li penjava al coll. El dring avisava els veïns.

—Ja està ací el porcell de sant Antoni! —

I s'obrien les portes de les cases, i es ficava en qualsevol entrada i es fartava allí de l'abeurall que havia en la bàssia dels bacons o en el bassiol de les gallines. Ningú no l'aïxava, ningú no l'escriassava, ningú no l'aventava. Entrava i eixia, grunyia o es gitava a son plaer. Feia, naturalment, la vida del porc solt. Tot li estava bé de fer. ¿Qui remoraria el porcell de sant Antoni, si era una institució popular? I l'animal es feia gran a les costelles de tot el poble. Lluent, a tots feia goig. Qui més, qui menys, tots mantenien la illusió de poder-se'l menjar si la sort els venia de cara.

Perquè és el cas que, en arribar les festes d'agost, els majorals pegaven la volta al poble, entraven a les tendes, a les tavernes, a les botigues, als obradors i feien bolletes. Tots apuntaven el seu nom en la seda de paper de barba; qui una vegada sola, qui dues, tres, quatre vegades. Hi havia qui feia bolleta per a ell i per a tota la seua família.

Fer bolleta era —i és encara— apuntar el nòm i els cognoms propis, o els de la persona que es volia afavorir, en una llista que portaven els majorals i que ells encapçalaven. A la seda anava tot el poble, grans i menuts, homes i dones. I a l'estiu, un dia de bous, quan el Pati d'En Palanques està fet una ascla de tanta gent, posades les bolletes

dins d'un saquet, una mà infantil en trau una, i el nom inscrit en ella indica la persona agraciada amb la propietat del porcell, que aleshores ja no ho és, de porcell, sinó un baconet de quatre rovetes poc més o menys.

Avui dia els majorals compren el cerdet uns dies abans de la rifa, fan fer les bolletes com sempre, i el sortegen, senzillament, com antigament es feia.

Cada inscripció, cada bolleta, cada possibilitat de sort et costa un quinzet. ¿Veritat que no és gens car mantindre una illusió i un costum, tot a la major glòria d'un sant?

III

CARNESTOLTES

Si alguna vegada obriu el llibre de Joan Amades *Les diades populars catalanes*, volum II, per les pàgines 188-9, trobareu que parla de la lloa de Benassal. Però equivocadament. Diu Amades que el col·loqui anomenat "lloa" és un costum benassalenc propi de la festa de sant Roc. No és així, puix que la lloa és pròpia i específica del Carnestoltes. I no es recita — o més ben dit, no es reciten, puix que són tres les recitacions o lloes — d'un balcó o d'un carafals estant, com diu el distingit folklorista, ans a cavall, naturalment, d'unes cavalleries de carn i ossos. En Joan Amades no 'en té la culpa d'aquestes petites errors, car les pren d'un altre folklorista, el baró d'Alcalalí, que per ser valencià, podria estar millor informat.

Amb el present escrit les coses retornaran al seu lloc. Comencem a posar-les-hi.

Les festes de Carnestoltes tenien a Benassal una autèntica importància quan el Carnestoltes no s'havia transformat en una festa de ball de saló. Sembla que de festa de carrer com ho fón durant segles, vingué a parar als salons dels teatres i a les sales de ball, potser fugint, la gent benestant, de les bestieses dels disfressats. Els antics balls de pinyata deixaren d'ésser extraordinaris per a esdevenir vul-

gars. Els pobles, que tant copien de les capitals, per aquells moviments de mimetisme que sempre s'han de tindre en compte per a explicar-nos els fets del folklore, situen el Carnestoltes als cafès. I són més bullidors els balls nocturns a la moda internacional del segle xx que no les festasses populars fetes de dia i a l'aire lliure. Les disposicions oficials referents a l'ús de carasses i màixques acaben per reduir-lo a portes endins. Més tard ve la supressió total del Carnestoltes decretada des de la gasetta o butlletí de l'Estat.

Aquestes festes, a Benassal, duraven tres dies complets, i encara la vespra se celebrava l'entrada de la tea, en la qual entrada les "alobes" era el capítol més espectacular. ("Alobes" anomenen els benassalencs les recitacions que correctament haurien de dir "lloes".)

Vegem els motius i com anava la cosa.

Els batans, els filaners i els telers de fusta benassalencs havien transformat la llana — matèria prima tretada de les raberes locals i de les veïnes — en madeixes i mantes, faixes i cobertors, draps per a capes i peücs... Si la indústria tèxtil era de les més avançades aleshores, el comerç per a la venda d'aquestes manufactures era propi i agosarat. El comerciant organitzava una expedició i formava una rècua, una renglera de cavalleries carregades de teixits locals. Tres, quatre, sis i fins dotze matxos i mules constituïen una rècua. Sobre el primer animal, el punter, cavalcava l'"arriero" cap de colla, capdavanter guaiador del seguici; i el matxo saguer, el darrer de la fila, portava la "tumba", l'enorme esquellot que contínuament sonava la nota greu de la seua campana percutida rítmicament, al pas de la cavalleria, pel batall d'os. Una soga de cànem unia els animals uns amb altres, formant un rastre. A principis de la primavera es formaven les companyies de traginers. I camins enllà escampaven la manufactura per les terres valencianes, com també per les Castelles, l'Andalusia i l'Extremadura. Alguna d'elles en-

trava a terres de Portugal. Alguna havia sofert les escameses dels bandolers de la Sierra Morena. Totes retornaven amb cabals i amb productes forans: mantons de Ma-

L'ARRIERO

nila, ceràmica d'Alcora, adreços de València, etc., que comerciaven al poble nadiu i als propers.

Aleshores Benassal tenia una fira setmanal interessantíssima. Era el centre de transacció dels pobles de la rodalia. Vistabella, Culla, Vilar de Canes, la Torre d'En Dumenge o d'En Domènec, Tirig, Albocàsser, Ares i Vilafranca entre altres, venien a Benassal a baratar o a comprar mercade-

ries. Els hostals eren famosos. Carrers, places i perxes s'omplien de firaires i de forasters. Aquesta fira era de recreació reial, en acabar la guerra de Successió, en premi a la llealtat dels prohoms benassalencs a la causa de Felip V. I diem recreació perquè l'any 1327 el rei Jaume II concedí privilegi de mercat a Benassal, un dia cada setmana.

Els traginers tornaven a l'hivern, pels volts de Nadal. Portaven diners i encàrrecs industrials per als obradors. Duien goig i escampaven l'alegria i el benestar. I esclatava l'eufòria en la pagania del Carnestoltes.

El poble era ric. Es construïen murs i torres i ermites; s'ampliava l'església, es feia un fossar nou, es construïa una nova Casa de la Vila i palaus amb perxes i escuts a les façanes... A la Font d'En Segures, d'aigües medicinals, minvaven les afeccions renals i biliars del general francès duc de Vendôme, resident a Vinaròs i estiuejant a Benassal.

Els fadrins del poble tenien, com encara tenen, per patró sant Agustí. Aquest sant tenia un altar a l'església parroquial. I un pendó, una bandera blanca, de ras, altíssim, que s'escampa al vent en les processons i en les pujades a les ermites. I els fadrins eren els encarregats de celebrar, cada any, la vespra del Carnestoltes, el retorn dels traginers.

LES LLOES. — El costum ha perdurat fins als nostres dies, fins ben entrada la prohibició governativa del Carnestoltes, quasi bé fins a la guerra civil del 1936.

La vespra de la festa pagana es feia l'entrada de la tea. La festa d'aquest dissabte tenia dues parts. Primerament es feia l'"ajo". Així dit, "ajo", pronunciat a la castellana. És una menjada de dijuni. ¿No som al dissabte anterior a Quinquagèsima? Però menjada per a bevedors, coent, valenta. En una caldereta es fa un sofregit d'all i abadejo, al qual sofregit s'afegixen unes dotzenes d'ous batuts. Es regira el contingut uns moments, i quan està en son punt, es

trau del foc. La cuïta es mescla amb pa i s'arremulla amb vi.

Aquesta menjada es fa a l'hora del dinar i fora del poble, generalment a la masia, o millor, al grup de masies que es diu la Boneta. Més tard, ben a la vora de la boqueta nit, es fa l'entrada de la tea, que és la segona part d'aquest tipisme.

Aquesta tea — fusta de pi —, feta als pinars propers a Benassal, servia, posada als llumeners, per a il·luminar el Pati, plaça on se celebren, a lés nits i en diverses dates i solemnitats, les danses conegudes amb el nom de "ball pla". La tea, asclada a estelles rosses, cremava cada nit als llumeners de ferro forjat. La portava als cornalons de la sària el traginer, el fadrí que representava el traginer antic, cavaller sobre un matxo ben lluent. Aquest personatge anava abillat a la manera de l'arrier de les rècues comercials: capell negre d'ala ampla sobre mocador de cua al cap; cobria el cos una capa de drap, un ringlot, que, ben escampada, s'estenia sobre la sària i les anques de l'animal; sabata de cuir, mitja negra — "calça", que en diuen —, saragüells de merí, és a dir, calçotets ajustats a les cuixes; faixa i jupa — armilla amb mànegues — negres. Davant del traginer, però ben a les vores, anaven els majoralets, cavallers, així mateix, d'egües o cavalls joves i ben peixats.¹

Els majoralets, el primer a la dreta i el segon a l'altra mà, representaven el poble, que, ja vestit de Carnaval, eixia als portals dels murs a rebre els traginers en retorn dels llargs viatges. Al campanar estaven els guaites, i aquests,

1) El dia de sant Antoni, a la vesprada i abans de la correguda de joies, els fadrins es reunien al mig del Pati en un rogle encerclant un llibrell ple de vi, que anaver bevent per torn, mesurat amb una tassa. Al costat d'aquest hi havia un altre llibrell amb tramussos. Els assistents a aquesta reunió nomenaven el traginer, els dos majoralets, quatre "ajeros" — els qui havien de coure l'"ajo" — i dos cobradors, que eren els encarregats de cobrar de tots els fadrins les quotes per a sufragar la menjada; els fadrins majors pagaven una pesseta, i els menuts — edat escolar i xiquets de mabella — cinquanta cèntims per cap.

en acostar-se els traginers, feien uns tocs de campana per tal d'avisar la població.

La disfressa dels majoralets era així: espadenya de veta trençada, pantaló llarg blanc, faixa morada de seda, camisa blanca de lli, de coll rodonet, guarnida amb multitud de pleguets al llarg del pitral, frac i capell fort, de mitja copa alta, d'ala estreta amb dues cintes de seda penjant cap al bescoll, exornat, el capell, ben espessament i bigarradament de grossos i de petits grans de rosari de cristall, canonets de vidre, espillets, flocs virolats i patenetes.

L'entrada al poble es feia pel portal d'En Salla, que és al sol ponent de la vila, inici i terme dels camins de Vistabella i Vilafranca, allà cap a les quatre de la vesprada o més tard potser, segons el tarannà de l'"ajo". Acompanyaven els tres fadrins cavallers, la gaita i el tambor — el tabalet i la dolçaina — i un bon grapat de joves, infants i persones majors. Els veïns eixien als cantons a vore'ls passar, i molts els seguien per escoltar les relacions, és a dir, les lloes: la invitació que es feia al poble a les festes del Carnestoltes i la història del viatge del traginer pel seu món comercial, relatat des d'un punt de mira d'humor grossa però no grollera. Aquesta relació del viatge, des que s'havien acabat les rècues, ja era suposada, i per tant literària, d'aquella mena de literatura que es diu "vulgar" i que té les seues germanes en els colloquis no dialogats de l'Horta de València recitats pels colloquiers.

El grup de recitadors era acompanyat d'un altre d'escopeters que portaven les armes llargues penjades al muscle. Carregades les escopetes, i els trabucs, amb pólvora de salves, feien les descàrregues entre recitació i recitació, omplint l'aire de trons i els cors infantils d'esglai i d'entusiasme.

Les lloes tenien dues particularitats. Havien de ser escrites expressament, de bell nou cada any, originals, com es diria en termes literaris, per a cada rapsoda rusticà, i havien de ser recitades, quasi cantades, amb una tonadeta

monòtona i característica, no exempta de graciositat, amb escapades de veu indicadores d'alegria. El recitador, amb el capell a la mà dreta, portava el ritme del vers. Els autors de les lloes eren en alguns casos els mateixos actors, i sempre gent de la terra, alguna vegada gent il·letrada que havia

UN MAJORALET RECITANT LA LLOA

de dictar la lletra en la taverna o bé en casa del propi versaire, vora el foc de la llar, a qui després l'hauria de dir de cor, de memòria, en públiques audicions. Si per meravella i fort compromís aquest costum de propietat literària ha estat alterat i les lloes o colloquis les han escrites persones més doctes però forasteres, l'obra no ha tingut fortuna. I la

fortuna o èxit d'una lloa es posa de manifest en les rialles i en el gest del públic quan exclama: —Bona aloba! Bona aloba! —

La bondat d'una lloa popular no radica, doncs, en l'academicisme que pugua encloure. La preceptiva més bé la perjudica. La bondat d'aquesta peça literària, o illiterària, està en allò indefinible que podríem dir ambient i que no sabem ben bé quina cosa és, però que els llecs escriptors benassalencs porten en la massa de la sang.

Les lloes tenien tres rònegues audicions públiques: al Perxe del Mestre, avui desaparegut; als quatre cantons de la pujadeta de l'església, i al Pati d'En Palanques.

La vespra de l'entrada de la tea, a la nit, en casa del majoral de sant Agustí — que era precisament aquell fadrí que al sorteig de les quintes havia tret el número més alt i per tant es considerava lliure del servei militar —, s'havia fet una recitació privada de les lloes de l'endemà, entre fum de tabac, tramussos, vi i aiguardent.

Heus ací unes lloes d'autor anònim, corresponents a un mateix any, de primeries del segle actual.

Lloa del majoralet primer

Senyores:

Ací està ja el majoral
de les festes de Carnaval.

Des de la Boneta ací
hai vingut sempre corrents
per a dar una embaixada
a tota aquesta gent.

A tota aquesta gent,
si escolten en atenció,
els diré les novetats
que hi ha en el riu de Molló.

Allà en el riu de Molló

una partida s'ha alçat;
pelejant contra els pastissos,
quatre-cents n'han degollat.

Quatre-cents n'han degollat,
tots en la boqueta oberta.
Con que, pobrets pastissets,
ja podeu estar alerta!

Ja podeu estar alerta,
que tots els que agafarem
hau de morir a la taverna
aufegats en aiguardent.

Aufegats en aiguardent,
los que podrem agafar;

ens ham de posar una panxa
hasda el punt de rebentar.

I tindrem la panxa plena
i estarem assossegats
com el pare Carnistoltes

quan està en el cel dels gats.

I si està en el cel dels gats,
que no es mogue si està bé.
Adiós, pare Carnistoltes;
adiós, hasda l'any que ve!

Lloa del majoralet segon

Les festes de Carnistoltes
són festes de les fadrines;
quan eixirem a acaptar,
que estiguen ben amanides.

El poble de Benassal
una història pot formar;
que torne les Carnistoltes
i també podrem ballar.

Les festes de Carnistoltes
són festes de grans monaes,
festes de molta alegria,
de fadrines i casaes.

Per a mi seran pesaes
i no sé com me hu faré;
però en l'ajuda de Déu
també hu desempenyaré.

Però passant estes festes,
de repent me casaré.
Si hu deixo, me s'embolique:
no em caso hasda l'any que ve.

Lo millor serà casar-me,
si a mon pare vingués bé

de buscar-me una fadrina
i allargar-me uns pocs diners.

Perquè ja sabeu vostès
que és mon pare apoderat,
que hui en dia té per casa
los graners molt plens de blat.

Lo que toca de sacs d'ordi
i ademés de blat grossal,
tots els carros d'este poble
de ma casa no hu trauran.

Ma mare tenie una porcella
i la volie fer criar;
l'ha haguda de matar per força,
que de flaca no podie anar.

Com farem bons perolets!
Perquè és tanta la grassera,
que si no, li fiquem oli,
se socarre la paella.

I ara va per despedida:
antes de marxar d'ací,
diran tots en alta veu
que viva sant Agostí!

Lloa del traginer

El poble de Benassal,
l'encontro molt preparat.
Si els han contat grans menti-
jo els diré les veritats. [res,

Els contaré el meu viatge;
heu diré passa per passa;
porto la tea de canya
per no trobar cap rabassa

Tots tenien a Paquero¹
per un home desdixat,
i ara el veuen arriero,
en un punt ben collocat.

Estic bé, no passo pena;
pel menjar no me marejo,
que porto la bota plena
i ademés pa i abadejo.

Estos matxos tots són meus;
no dec res, tot hu hai pagat.
Entre matxos i aparells
val una barbaritat.

Ara sí que em casaré;
com si fóra ja casat;
la riquesa fa fer guapos
els feos com un pecat.

Este cabal tot és meu;
no sé com me l'hai guanyat:
anant de dia i de nit
igual que un desesperat.

Del Moixacre al Pino Plano,
passant de nit pels Monllats,
per vore si carregae
el gènero bo i barat.

Estae ple de civils,
i ademés molts de soldats,
tots a perseguir-me a mi,
que m'hai vist atropellat.

Quins apuros per a mil
No sé com m'hai escapat:
esperant que es fes de nit
i sortir per un costat.

Allà en un cingle de roca,
en un pi molt secallós
vaig fer la tea tan bona
com si fore de la Fos.

La tea és blanca i de canya,
però com és de pi albà,
s'encén com una candela;
bona llum per a ballar!

Se voran les cares fines,
els pendients i els collars.
Fadrinets de Benassal,
ja les podeu ataüllar!

Ja se me seque la boca,
que casi no puc parlar;
faré un trago en esta bóta,
i açò... al cap s'aclarirà.

I ara el recitador, amb gran catxassa, trau de les alforjes un abadejo sencer, n'arranca una ganya amb les ungles i se la menja. Després trau de sota la capa un pa, una fogaça enorme, el tamany del qual mou la rialla del públic, i el mossega. Tot seguit, de l'altre cornaló, trau una gran bóta de vi i en beu un bon glop. Es torca els llavis amb el revés de la mà o amb un mocador d'herbes, que primerament escampa per fer riure. I continua la recitació:

1) Paquero, mal nom d'una família benassalenc.

Senyores: Molta atenció,
que els vaig a contar un cas,
perquè hai passat més temor
que cap home del meu braç.

M'encentro en una serrana
allà a un monte, a l'Aragó.
Me diu si anae perdut,
que ella em darie raó.

En uns socs encapellats
i les calces al garró,
faldetes de drap en vuelo
i detràs un romangó.

Tan alta com un peiró
i el temps de mitja edat,
la cara com un carbó,
del fum del pi, ja se sap.

Me diu que vage a sa casa,
que té prop l'habitació.
I obrint la porta tancada,
va pegar-me mala olor.

Tenie una habitació
lo mateix que un cau fumat;
taranyanes com a llànties,
que els tocae en el cap.

A penes vaig pendre assiento,
se m'assente al meu costat;
decante el cap cap a mi,
ja vaig vore el joc mal parat.

M'alço i apreto a fugir,
i em tire sarpa del cap.
(Si em tire mà a un atre puesto
no sé com m'haguere anat,

perquè tenie unes ungles
lo mateix que una àguila impe-
que si m'agafe, me pele [rial,
lo mateix que un falcó a un
[pardal.)

I què els pareix a vostres:
¿me guisarie debaes
tenint lo cap ben pelat
i además bones unglas?

Bé pot ser un arriero
valent i pito i formal,
que no tindrà mai sossiego
si vol sostindre el cabal.

Tenim experimentat
que l'home que xafe tort,
si no va en calcer de pau,
acabarà a mala mort.

Tot home que va pel món
encontre de bo i de mal.
Jo sempre la bossa preta,
i los matxos del ramal.

D'açò ja no tinc quimera;
n'hai eixit a salts i a bots,
i hu hem arreglat de modo
que estigue bé per a tots.

Los fadrins, a les albaes;
los casats a la taverna;
les fadrines a fer-se el monyo,
i l'alcalde a la paciència.

I estant tots en pau en Déu,
dic que tindrem que partir,
i direm en alta veu
que viva sant Agostí!

Les recitacions s'han acabat, la tea és ja descarregada,
l'èxit dels colloquis ha estat ben manifest. ¿Qui aniria a

sopar, si l'“ajo” encara excita el gargamell i l'aiguardent apaga la ressecor? Les fadrines tenen ben emblanquinades les portalades, les façanes dels carrers. De bon matí començaren a emblanquinar-les, puix que des de la vespra ja tenien apagada la calç; i a la vesprada tot el poble estava blanc i curiós, amb eixa claror que enlluerna si el sol pega de cara al pany de la paret.

CÓRRER LA PÓLVORA. — I aquesta és l'hora de fer una de les més sorolloses manifestacions d'amor que Amor mai ha conegut. Els fadrins s'han destriat en colles. Els més amics van junts, en una camarada. És de nit. Ronden el poble. I en arribar a la casa on viu la promesa, o bé l'estimada, els joves de la colla, a indicació de l'enamorat, descarreguen trabucs i escopetes sobre la blancor de la portalada.

Ai, quins trons! Crits, rialles, renills. Explosió d'una eufòria trepidant. Les flamerades segueixen sens descans i illuminen, com a rellampecs, el grup frenètic. Trets i més trets. Sols hi ha treva per a carregar les armes, i entretant al lluny i a més a prop, i al carrer de Dalt, i al carrer Pla, i a la plaça, i al carrer de la Font, i al Pati, i cap al Bassiet — demaneu-ne de cantons del poble — s'ou l'estrèpit de les descàrregues.

—Ju-juiii! —. Les colles es criden les unes a les altres, de carrer a carrer, guturalment. — Ju-juiii! Ju-juiii!!! —

Les respostes, guturals també, enardixen més i més els fadrins, i els trons de les escopetades es repetixen una, deu, vint vegades més. Qui diria quan s'han d'acabar? El terribastall és efectiu, real, concret, absolut. Una revolta local no faria més despesa de pólvora; una defensa bèl·lica del poble no en necessitaria tants, de trets.

—Ju-juiii!!! —

I a poc a poc les descàrregues es fan més tardanes. Les

camarades es van retirant, les unes embriagades d'alcohol, de pólvora i de tabac, les altres a substituir l'escopeta per la guitarra i el guitarró, el clarinet i el requinto, les postisses i els ossets...

És vora la mitja nit.

ALBADES. — Ara el silenci que ompli els carrers de la vila és una mica estrany. I tan estrany com és! Aquest silenci és un respir, un descans, un entreacte, puix que només som al començament de les festes. Qui ha parlat de dormir? Aquesta nit no es dorm. Ara fa una estona que s'han acabat els esclafits de la pólvora, i ja s'ou, al Pati de l'Església una remor de gent. Parlen fort, com si discutissen. Sembla que tots tenen raó.

No sabem si aquesta nit fa bona hora o fa vent o neva, o si les arabogues mullen les mantes. Els fadrins encara han de dir coses boniques, amoroses, a les fadrines:

A la porta de l'església,
ací me pose a cantar
per a què tinga salut
el poble de Benassal.

Ja està. Ja han començat les albares. La colla té, naturalment, el permís de l'autoritat. La dolçaina respon al cantador. La cobla, entonada amb veu prima, atiplada, té el retruc del tabalet que accelera el compàs. Potser la primera cobla és cantada lentament, amb un cert èmfasi. Després els cantadors, els músics, els acompanyants, pensen que han de passar, en molt poques hores, tot el poble, carrer per carrer, casa per casa i que han de deixar una tira llarga de cobles enginyoses a cada porta. Les cobles són cantades apressadament i les desfiguren per causa de la rapidesa. Abans que les baquetes deixen de redoblar damunt el tabalet, ja ha començat una altra cobla:

Relluïxen en ta cara
 dos estrelles com dos sols,
 i el carrer està empedrat
 de sospirs pel teu amor.

Una mateixa cobla és cantada deu, cent vegades. Totes les fadrines són boniques; tots els caps de família, honrats, treballadors... De tant en tant l'albada té un nou interès. És un fadrí que personalment canta a la seua estimada. Ella està darrere les ventalles del balcó o de la finestra, vora el cristall o el sedàs de tela blanca, esperant oir la cançó que li dedica el promès. Es va gitar tard, després de la coetada, i no volia dormir-se. Quan la música de la ronda entrà en el carrer, es llevà, es vestí de qualsevol manera, les espadenyes en xancla, el mantonet als muscles, els ulls molt oberts perquè si encén llum, encara que el cresol en fa poca, es podria vore des del carrer pels clevills de les ventalles, i ella no vol que sàpien que espera desassossegada si l'estimat li cantarà o no, i si li canta, què és el que li cantarà.

I la colla ha arribat davant per davant de la casa. El promès ha agafat un cantal del carrer, i amb ell colpeja la porta, que ressona tova en la nit, però els cops acceleren el cor de la fadrina. És l'avis que algú va a cantar una albada. Expectació! Redobla el tabalet, i canta el fadrí:

Eres la flor més hermosa
 de totes les del carrer;
 més bonica que la rosa,
 més bonica que el clavell.

La promesa, que ha escoltat la cançó i l'ha gravada en la memòria per a tota la vida, ja pot tornar tranquil·la al llit; i el xic aconvida els músics a un glop de l'aiguardent que porta en la bóta penjada al muscle. I seguix carrer avall, fent-se l'home, ple de satisfacció.

I així una hora i una altra hora, i un carrer i un altre carrer, fins que l'Aurora va replegant els vels obscurs de la

nit i per llevant apareix la frescal rialleta de la matinada. S'ou el primer toc de la missa d'alba. I les dones matineres, mantellina d'estamenya, lluent, al cap, mentre passen pels carrers ja quiets i silenciosos, compten les descàrregues, les mascare estampades als panys de les cases de les fadrines.

—Ací n'hi ha quaranta-set.

—Pos Antonieta la de Toni en té seixanta-quatre. —

Allegretto (♩ = 112)

A la por-ta de l'as - glè - sia, a - cí
me po - sea can - tar ——— par a que tin - ga sa -
lut al po - ble de Ba - nas - - sal. ———

Dolçaina i tabalet

ALBADA

En veritat no es poden comptar les mascare que hi ha al poble. Cada casa on viu una fadrina, en té a desdir. I quantes fadrines hi ha a Benassal en edat de casament? Compteu, si podeu, les xiques que ja tenen catorze anys. Cada fadrina pot lluir aquest matí una florida de roses negres incrustades al pany blanc, encalat de nou, de sa casa.

I el poble encara fa olor de pólvora i encara té remors de cançons:

ELS PASTISSOS — Els dies de Carnestoltes, al dematí, Benassal fa olor de pastissos, és a dir, en feia quan el Carnestoltes era una gran festassa. D'aiguardent i de pastissos, demaneu-ne. Cada casa en tenia unes llibrellades. Els forns n'havien cuït centenars de dotzenes i estaven repartits pel poble. Les rosques es fan per Pasqua — les rosques són a Benassal el que les mones són a la ciutat de València —; el tombet de carn i caragols és per la festa de l'ermita de Sant Cristòfol; el pa de mida es fa pels bous del Pati; la "collà" — la quallada —, pel Corpus; però els pastissos es fan per Carnestoltes. És clar que hi ha altres pastes casolanes que es fan pel dia del sant del marit o de la muller, o pel casament dels fills, o per la primera comunió de l'infant. En aqueixes ocasions, festes diguem-ne privades, trobareu damunt de les taules les madalenes, rotllets d'aiguardent, rotlletes toves, monxàvenes, plats de codonyat i de quallada si és temps de munyir les ovelles, plats de mel i d'arrop, rotllos, bescuits, corets, mostatxons... i pastissos, també. Però de plats d'abocar, de safes, de llibrells plens de pastissos, solament per Carnestoltes.

Els quintos, els majorals de les lloes, fan una rondalla i volten el poble acaptant. Guitarres, guitarrons, bandúrries, canyes partides, ossets, postisses... I ronden pel poble cantant. Porten paneretes per a posar els pastissos de l'acapte, i tabacs enflocats per a posar els diners que els donen. ¿Qui no té un amic, un parent, un veí que ha d'anar a servir el rei? ¿O un fill que un dia o altre hi haurà d'anar, o bé fa poc que ha tornat? I si és que el fill o el nebot s'ha lliurat de la lleva perquè ha tret la bolleta alta, ¿no mostrarà el seu goig posant en la panereta, en el cistells dels quintos uns quants pastissos el dia de Carnestoltes? I de pastissos Benassal en fa un deslligo.

ELS CONTRABANDISTES. — Alguns anys, vora migdia, els carrers s'animen d'una manera extraordinària.

Entre les onze i les dotze havem vist passar cap als Plans uns matxos guarnits, amb sella i estreps, i uns homes estranys vestits de gitano de teatre. La gent se'ls mira amb un somris als llavis. Què passa?

És que aquest any hi ha Contrabandistes.

Fer Contrabandistes a Benassal és com fer a Alcoi Moros i Cristians... guardades les distàncies, que no són escasses. És una moixiganga espectacular, teatral. Hi intervenen homes, dones i fadrinells. L'escenari on es fa la representació és el Pati d'En Palanques, en aquella part de l'era empedrada que té el nivell més alt, on campegen els personatges de la representació, a la qual es puja per les dues costeretes de la plaça.

El llibre ha estat escrit per un autor local, Patrici Salvador, un col·loquier que romanceja la trama, que no és altra que una partida de contrabandistes dirigida per un capità valent i enamorat d'una donzella llesta i ben plantada, rica i novellera, que ha estat robada pel seu enamorat. El pare de la donzella ha avisat els carrabiners, els quals ixen al camp en persecució dels bandolers que ara trafiquen amb aquelles mercaderies que tots en diuen contraban i que molts creuen que és tabac i teles de seda.

Els carrabiners es llancen al camp perseguint els contrabandistes. Un guaita els veu vindre i avisa el capità. Aquest reünix els seus partidaris i els invita a la defensa i a l'atac. S'acara el capità carrabiner amb el capità contrabandista. L'un demana la donzella, i l'altre li la nega. Declaració de guerra. Cadascú reünix els seus, i dos grups de cavalleries volten el poble. Les ferradures dels matxos trauen purnes de les pedres, de tan rabents com van.

Es troben al Pati. Hi ha una lluita aferrissada. Es corre una mica la pólvora. Qui guanya? Qui perd? Un moment sembla que el capità dels carrabiners ha de vèncer la batalla,

perquè ja s'enduu la donzella. Però el cap contrabandista trau forces del cor, s'envalentona, és el mascle que veu perduda la femella que ha hagut valerosament, i acostant-se a l'enemic, posant en perill la vida, reconquista la dama, que, per altre costat, cau sospirant als braços oberts de l'amador.

I el públic senzill i primari manifesta amb aplaudiments el final de la moixiganga representada a l'aire lliure.

Els comedians anaven, és clar, disfressats. Als que feien de carrabiners els bastava una peça d'uniforme militar per a caracteritzar-se suficientment. Els contrabandistes requerien major justificació: patilles, bigots, canana, polaines, mocador de colors vius al coll, capell ample, i un puret a la boca, a més de l'escopeta, del trabuc, del ganivet o de la pistola del quinze. La donzella robada i les dames acompanyants vestien vions de vius colors, mocadors de seda al cos i al cap, i uns botins lluents als peus. El cavall, o l'egua, del capità contrabandista, guarnit com en una festa major.

De parlaments, de diàlegs, d'incidentes còmics, d'esglais i de riallades, tant com en vullgueu. I de corregudes, d'escopetades, de lluir ganivets i faques i pistolons fora d'ús, tant com poden tots. I a la fi el somris de la victòria i aquella ànsia continguda d'anar a dinar, públic i representadors.

ELS DISFRESSATS. — Fins a mitja tarde el poble sembla descansar. Va poca gent pel carrer. La majoria es menja ara el dinar. Alguns dormen. Alguna ronda segueix cantant i voltant el poble. Són els de sempre: els borratxets, els que no van a casa a menjar ni a dormir; els que s'alimenten de pastissos i d'alcohol. Tenen la veu rogallosa, acatarrada. Són els que desapareixen de la gent no se sap quan, els que es giten en qualsevol lloc, sobre llit, o palla, o manta, o sarió, i allí passen hores i més hores dormint la mona. Quan es desperten, han passat ja les Carnestoltes i es troben dins la quaresma.

Aquell descans d'un parell d'hores es trenca. Ixen al

carrer els primers disfressats. Uns porten la cara tapada, amb caretes de cartó els menys, i amb teles clares els més. Altres la porten mascarada d'estalzi. Les mans, enguantes amb trossos de calcetins, o ennegrides també. Altres van vestits amb robes femenines, amb un farcellat a l'esquena per tal d'aparèixer malforjats, geperuts, d'impossible identificació; unes faldetes, uns vions, una camisa de dona, llarga i ampla, de llenç cru, una xambra despitalada... Hi ha qui s'embolica amb un llençol o una cortina... Tots, però, porten bastó, canya o una buscalla o un garranxo a les mans.

Els emmascarats són els herois de la festa. L'home — i de vegades la dona — emmascarat es creu amb l'obligació de fer més el poca-solta. El mate més gros, les corregudes més violentes, els crits més aguts, les espentes més fortes, els acudits més grollers, les paraules més cíniques, ho haurà de fer i de dir, naturalment, l'emmascarat. L'emmascarat haurà de mascarar la cara de la fadrina més bonica de la vila; haurà de pujar d'un brinc als balcons com un simi enfollit per esglaiar les dones que miren com passa la mascarada pel carrer.

I és que de màixqueres en aquestes hores ja n'hi ha a centenars. S'han disfressat homes i dones, fadrins i fadrines. És tot un poble que es llança al carrer amb vestits estraforaris... Qui coneixerà a qui? Volten carrers amunt i avall, a grups, a camarades; s'ajunten per no sabem quines afinitats estranyes, desconegudes per a l'observador.

Aquest corrent, aquest frenesi calia dirigir-lo i frenar-lo. I què us diré? La música i la dansa fan el miracle.

Apareixen la gaita i el tambor. I els disfressats van a l'entorn del dolçainer, aquest comença el cercavila, i aquells, cantant, cridant, saltant, el segueixen, manejant pals i granelles, bastons i buscalles fins que arriben al Pati d'En Palanques.

En ser a la plaça, la dolçaina comença els compassos del ball pla, i la gentada inicia l'antiga dansa i esbrava en les

passadetes del ritme les forces que li queden, fins que, en fer-se fosc, es retiren a casa o a la taverna a beure i a comentar. I el que s'haguera pogut acabar en grollera festassa de la pagania, s'acaba, per causa de la música, en una vulgar dansada, no tan seriosa com ho és en altres festes, però tampoc tan barroera i denigrant com haguera estat en vore el tarannà d'uns centenars de disfressats fent salts i brincs propis de la follia.

I així transcorren els tres dies del Carnaval, la festa més festa de les festes d'aquesta vila muntanyenca.¹

EL CAPELL DELS MAJORAETS

1) El dia de Cendra es reunien els fadrins a casa del majoral per fer i menjar-se un "ajo". Hi assistien tots els qui ho volien fer. Les despeses que ocasionava aquesta menjada eren sufragades així: cinquanta pessetes que aportava el majoral tretes del fons del sant — de sant Agustí — i la diferència l'abonaven "a escote" els assistents.

IV

DIUMENGE DE RAMS, SETMANA SANTA, PASQUA FLORIDA

LA BENEDICCIÓ DEL RAM. — Dissabte de Passió els infants, xics i xiques, tenen el seu quefer. Els uns han encomanat als pares els rams per a l'endemà; els altres, els més grandassos potser, els més agosarats o els més taboles, se'ls proporcionen ells mateixos. A la nit ja en tenen tots, de rams.

Un ram és una branca d'olivera o de carrasca, o bé de presseguer, prunyoner o ametler. Si una colla d'amics ha eixit al camp a fer-se el ram, es pot dir que ha fet maleses. Com que a Benassal la terra és de pa i de pataques, l'arbreria escasseja. I qui té arbres — oliveres, pomeres, avellaners, figueres o alguna altra classe de fruites —, se'ls mira i no se'ls veu. Algun any l'esporgada ja és feta. Els arbres tenen els cimals i les branques justes per a créixer i fer fruit. Altres anys l'esporga va endarrerida. L'hivern s'ha allargassat fins ben entrada la quaresma, o perquè alguna regirada ha portat fred, o perquè al mateix temps la Pasqua ha vingut baixeta.

És el cert que els xics han eixit als bancals. I a l'arbreria que han trobat més a la mà s'han llançat, abornant-se mútuament per fer llenya, no conscientment, ans esgallant

branques, trencant cimals, en busca i captura d'espessa fullaraca. I així obtenen els rams, fent malbé els arbres, abandonant branquillons que es rebugen per menuts i arrossegant els més grans. Salten parets, calciguen sembrats fins exir als camins. Els amos de les finques han d'anar aquell dia a fer de guardes de camp, espantant monyicots i grandassos.

Tot ha anat bé. Ja tenen els rams. Cadascú deixa el seu a l'entrada de casa, darrere la porta. I l'endemà al matí, abans de la missa major, cada nen agafa el ram i el porta a l'església per rebre la benedicció.

Les xiques, més que no els xics, han enflocat les branques amb cintes de seda i flors de paper. I vora l'entrada de la parroquial acut un eixam de criatures totes amb el ram en alt, mudades i contentes. L'escolà no els deixa entrar encara a l'església. És prompte. I brunz l'abeller. Els nens s'acacen els uns als altres, s'abaten o es furten els rams, cinglen llurs caretes arborades, es punxen, potser, els ulls, ploren o reguinyen, criden i avaloten, i les branques van per terra, on s'empolseguen, i s'espolsen les fulles seques. Algun vestit s'esquinça amb sets o forats. La placeta deixa la quietud i la son per als altres dies; el batibull és un autèntic inici de batalla campal. I així fins que l'escolà fa entrar la faramalla volent imposar silenci i les seriositats religioses tan pròpies del temple sagrat del Senyor. Però tant s'hi val consell com prèdica. Abornen els xics el sagristà, i entren a pas de cavall església avant entre la gent que seu als bancs astorada i indignada per l'actitud infantil. Els vells sobretot, que per un no-res s'amoinen, protesten per aquesta invasió, tèrbola i manifesta irreverència, oblidant que també ells la practicaren en la llur allunyada infantesa, i tracten de fer callar les desfermades criatures o de retindre els netets o els nebots.

Però, què us diré? Sota la grandiosa cúpula, sota les pintures al fresc de la volta de l'església hi ha un bosc de

rams que es belluguen i fan soroll com un torrentill d'aigües brutes de pluja de tronada que ningú no pot parar. Quina cerimònia esperen? Quina cerimònia fan els capellans que són al presbiteri? Els xics no ho poden saber, atents com estan als interessos llurs: els rams. Algú potser s'ha adonat que el senyor rector els beneïa. L'escolà els ha manat eixir de l'església, i cap altra cosa no farien més a gust. —Cap a fora! Al carrer! —

I si entraren com a cavalls, surten com a diantres. I en ser al carrer, que té ganivetades de sol i d'ombra, criden més que canten aquella antiga tonadeta de la diada:

Dumenge que estem,
dumenge de Rams,
i a l'altre que ve,
la rosca en les mans.

L'església queda en silenci. Un silenci reconfortant que ompli l'espai i els cors dels devots benassalencs que se guixen l'ofici.

Dumenge serà dumenge,
dumenge serà de Rams.
Les taules estan parades
tant de fulles com de rams.
Ja s'assente el bon Jesús,
ja fa aquells sospirs tan grans.
—Què sospires, bon Jesús?
—Lo que tinc que sospirar.
Que és el dijous de la Cena
i em nugaran a un pilar,
i si demano què beure,
fel i vinagre em daran;
si demano què minjar,
dos mil assots em daran.
La Marta i la Madalena
detràs em vindran plorant
en sa rossa cabellera,
i los peus m'eixuraran.

FUNCIONS I PROCESSIONS DE SETMANA SANTA. — Aquesta oració replegada d'una resadora — així com la que inserim més avall — és una mostra de la fe viva dels benassalencs vers la Mort i Passió del nostre senyor Jesucrist. A la Setmana de Passió segueix la Setmana Santa, i a aquesta segueix la Pasqua. Abans de l'esclat de joia per la misteriosa Resurrecció, el capficament de la vila era autèntic. Als sermons de quaresma anava la gent i omplia l'església, magnífica, ampla, de dues troncs vora el creuer coronat per una mitja taronja de teules més blaves que el cel. L'altar major, corinti, així com l'església, no tenia sinó aquella serenitat de línies que el feien majestuós. Dels altars laterals n'hi havia dos de barrocs; l'un d'ells, extraordinàriament rococó: el dedicat a la Verge del Roser. En la capella de la Comunió, avui desapareguda, hi havia un altar plateresc que era una filigrana, graciós i harmònic. Davant la pila baptismal, que estava guardada per un reixat, hi havia una pintura sobre llenç, que representava el baptisme de Jesús. Sempre ens féu un gran efecte la tal pintura, però no poguérem esbrinar qui n'era l'autor. Sobre la pila, el cor; vora el cor, l'orgui. A l'orgui es pujava per l'escala del campanar.

En aquesta església dedicada a l'Assumpció de la Verge Maria, les festes religioses es feien solemnement. Per Setmana Santa l'església s'omplia de devots. Gent de la vila i gent masovera. Aquests dies el poble respirava solemnitat. La majoria tenia ja a casa l'albarà demostratiu d'haver eixit de parròquia. El Dijous Sant calia assistir, a més del monument — el "moliment", com diuen encara —, al sermó. Les campanes havien emmudit, i les carraques, amb aquella veu tova de la fusta, anunciaven els oficis.

El divendres es feia la processó del Sant Sepulcre. El poble es vestia de seriositat, perquè de negre ja es vestia cada dia de festa.

No sabem per què aquestes terres, totes aquestes terres valencianes tenen uns vestits tan trists, ara. Homes i dones

semblen tots d'una mateixa família endolada. Sembla que una gran desgràcia, o bé una rastellera de desgràcies nacionals, plana damunt la vida d'aquest País, tant a la muntanya com al pla, tant a la Ribera, com a l'Horta, com a la Marina... No obstant, quan aquest poble es vestix d'època, en certes festes populars, usa teles de colors vius, llampants, cridaners: el carmesí, el groc, el morat, el blau, el verd... Però ara és el negre en les bruses i en els pantalons dels homes; en les faldetes i cossos, manteletes i mantellines de les dones. Una funció religiosa és una immensa taca negra d'assistents.

La processó de l'Enterrament era feta a Benassal amb tota solemnitat. Hi anaven arrenclerats a dues files molts homes i fadrins; després, les parelles d'atxes. I com que ja era nit fosc, les flames rogenques illuminaven els rostres dels portadors dels llums, enfundats de roquets blancs com un paper, i els del públic, estacionat a les voreres i cantonades. Després, el palli i, a sota, el Sant Sepulcre portat als muscles de setze homes fornits. A les vores, dues parelles de guardies civils, vestits de gala, fusell encanonat a terra, amb aquella calça blanca tan ajustada a les cuixes, que era l'admiració de tanta gent i motiu de rialles contingudes. Darrere de les autoritats, la música interpretava una marxa fúnebre.

El públic que veia passar la processó, s'agenollava en reverència de la mort de Jesús. I la resadora, dins l'entrada d'alguna casa, recitava de cor una vegada més, amb aquella tonadeta seua característica, les paraules que havia après de la seva àvia:

Portal de Betlem,
portal molt hermós.
Hi havie allí un Home
molt alt i disposat.
Per altar el posen;
gardeu-me'l, amor.

Al qui està en gràcia
li dóna el seu cor,
i al qui no hu està
no li'l done, no.
En els dotze apòstols
sopae el Senyor ;
sopant com estae,
els fa esta raó :
—Un de tots vosatros
serà el meu traïdor. —
Ja respon sant Pere :
—No heu seré jo, no. —
Respon sant Joan :
—Jo tampoc, Senyor. —
Ja respon lo Judes :
—Pos heu seré jo ?
—Ves-te'n, ves-te'n, Judes,
a complir ta intenció
que el Senyor va a l'Hort
a fer oració. —
Fent-la com estae,
ja li va el traïdor.
Peus i mans li nuguen
com un malfactor.
Corona li posen
de puntes de junc ;
una creu pesada :
qui la pogués dur ?
Llogaren un home,
li dien Simó ;
Simó Cirineu
portae la Creu.
Carrer d'Amargura,
carrer de tristor.
De tant que li pese
tres voltes *cayó*.
Les set espasetes
són els set dolors.
Resarem un credo
a la Mort i Passió,
i el qui no el rese
no és bon cristià, no.

LA SALPASSA. — El dia de Glòria, dissabte, a les deu del matí repicaven les campanes pel goig de la Resurrecció. Els ferrers picaven els malls sobre les encluses. Algun caçador disparava a l'aire solament per fer soroll i espantar els torrodants o vileros dels ràfels propers.

I els xics, amb les macetes, reunits al pati de l'església, començaven a recórrer el poble. I què feien? El més important era fer enrabiari la gent. Crits i càntics i colps a les portes. No tots havien pogut haure maça. I els qui no l'havien poguda haure, portaven una buscalla o un mànec d'aixada:

Ferrero,
que m'acuesto en m'agüelo.
Trebajando los dos,
farem botifarres
de ventre de gos.

La cançoneta bilingüe, anunciadora del terrabastall, feia eixir la gent al carrer perquè no feren malbé les portes. Homes amb bastons i corretges, dones amb graneres i povals d'aigua, esperaven la pàssia que s'enfolaria de picar les portes tancades i abandonades:

Porta oberta,
bona coberta;
porta tancà,
bona maça.

I passaven els xics amb els ulls retillents, astorats i entusiastes, com una degolla formada de diablets. Voltaven el poble, i a la fi es desenganyaven per no poder enfolar-se fent mal a la vista dels veïns; marxaven als afores, cap a les eres, cap a les pallisses, on esperaven trobar la porta de corral o de soll o la barrera que tanca algun descobert, per esbravar tota la fúria d'un dia de Glòria.

I mentrestant, eixia de la parròquia el capellà, amb el salpasser a la mà, a fer la salpassa — la "solispassa", que

diuen ací —, la cerimònia d'anar un sacerdot per les cases aspergint-hi aigua beneïta i sal, seguit de dos escolanets i d'alguns infants, bellugadissos i alegres, cantadors i bellicosos, però més ben criats i creguts que els de les colles de monyicots turbulents anteriors.

Aquests, que segueixen la salpassa, porten matraques i bastons, piquen les portes, però no amb la maligna intenció de fer-les saltar a estelles, de vore-les fetes ascles a força d'abatollarles-les violentament. Són els més bons xics i canten infantilismes tals com :

Angelets del cel,
 què farem a Pasqua?
 Ous i caragols
 i fulletes de carrasca.

El capellà, revestit de roquet, es detura a cada porta. Els veïns han baixat a l'entrada i s'agenollen en terra. Amb el salpàs aspergix, i un escolanet allarga un cistell on el cap de casa deixa un parell d'ous, o potser més d'un parell, segons la voluntat o les possibilitats de la casa.

Al carrer canten els xics :

Ous, ous,
 bona Pasqua i bon dijous.
 La gallina a l'olla,
 els ous al ponedor...
 Bastonades al sinyor retor!

També bastonegen les portes; però amb educació, amb miraments. I és que la presència del sacerdot i la religiositat de l'acte aturen els impulsos i el frenesí de la menudalla.

En girar el cantó, encara s'oirà el càntic infantil que seguix la salpassa :

Ous, ous al cabestre...
 Bastonades al sinyor mestre!

És com una venjança. Bastonades al senyor mestre!

El senyor mestre d'escola, que tantes vegades ha hagut de reptar els infants per tal d'educar-los i fer-los pujar drets i estudiosos, ara ha d'escoltar amb el somris als llavis com els seus deixebles demanen per a ell unes líriques bastonades que, naturalment, no l'han de naftrar.

LES ROSQUES. — Si els dies de Pasqua són tres a la ciutat de València, a Benassal són dos dies, no més. A València totes les festes resulten barroques, desorbitades. Comparar les de la ciutat cap i casal amb les dels pobles no és gens convenient, perquè les vilatanes semblen pobres i enxiquides. Llevat de les festes que ara ja no es fan a la capitalitat — toros pels carrers i les de la pól-vora dites "coetades" i "cordades" —, les altres festes no es poden acompanyar si no és adonant-se de les naturals variants de lloc i de possibilitats pecuniàries. L'esperit, no obstant, és el mateix.

A Benassal, per Pasqua, no es veuen milotxes pel cel. Es fan, això sí, els berenars. Fer la berena el dia de Pasqua, és un goig sobretot per als fadrins. I per als infants.

Els infants es mengen la rosca com a lllaminadura de la berena. I la rosca és la mona valenciana.

La rosca la fa la mare, l'agüela o la tia. No es compra. Es fa a casa i es porta a coure al forn. És de pasta de mida — que és el pa socarrat o "panou" —, o de bescuit. La pasta de mida comporta oli, aigua, ous, sucre i llima. És un bon mos. La rosca benassalenca està exornada amb tres ous durs i pintats i és rodona amb un ample forat al mig.

LA ROSCA

El primer dia de Pasqua, al dematí els infants visiten els parents que els han fet rosca, i van de casa en casa per replegar-les i amostrear-les. Els infants passen els braços pels forats de les rosques, i la dolça càrrega els fa un pes difícil de sostindre. Aquestes rosques, que potser tastaran tots els de casa, perquè si no s'enduririen massa i el fill de l'ànima no se les podrà menjar en una setmana, seran el plat fort de les berenes de les dues tardes pasquals.

BALLADES I CANTADES A LES ERES. — Els fadrins i les fadrines s'unixen en colles, en camarades, i se n'ixen al camp, vora una font, bé a la famosa d'En Segures, o bé al Rivet o a la Pinella o en alguna altra font de les moltes i fresquíssimes que té aquesta vila, o bé resten als afores, en una era des de la qual es veuen el campanar, la mitja taronja i la silueta de les teulades retallant-se sobre el blau celestial.

Canten fadrins i fadrines les cançons de la moda per l'un costat, i per l'altre cançons antigues que foren de moda cent o tres-cents anys endarrere, i que ara, per alguna gràcia especial que porten a les entranyes, han quedat com a folklore local. I juguen a aquells jocs innocents dels pilarets, del gat i la rata, de penyores... I ballen.

Aquests balls de Pasqua han degenerat, és clar. Abans els balls de les eres eren els mateixos balls dels bureos. Guitarra, guitarró, ossets, pandereta i postisses eren els instruments musicals. Els balladors enganxaven als dits les castanyetes de fusta que portaven flocs acolorits amb les quals resseguien les passadetes dels peus. I el ball era la jota.

Iniciava el ball una parella. Fadrins i fadrines estaven asseguts als pedrissos, sobre les rastelleres de lloses que emmarquen l'era. Altres, al mateix brancal de la pallissa. La guitarra ha puntejat el ritme. El cantador ha començat una cobla :

Si em pose a cantar cançons,
en cantaré més de mil;
en la borcatxa les porto
nugadetes en un fil.

L'home vestix jupetí, faixa negra i saraguëlls de merí, puix que és festa grossa; camisa de llenç blanca, una mica aspra, una mica encartonada. Calça de punt amb un mostrejat bonic, igual, que dibuixa ratlles i que s'ajusta perfectament a la cama. Espardenyes de cànem de veta negra i ampla que nuga al peu i que puja garra amunt en unes espirals estudiades i complicades que es creuen i que terminen en una llaçada als costats. Porta al cap un mocador de seda, també negre, nugat al pols esquerre i que deixa caure cap al bescoll una punta que voleia de vegades, en ballar.

Algú dels fadrins ha tornat de poc de servir el rei, i estava destinat a la guarnició de València. Allí ha conegut alguna mossa, bé del pla, bé de la muntanya, que li ferí el cor. Ara la recorda, davant com està de les fadrines del poble. I canta:

S'han acabat les roses,
i en València encara n'hi ha.
Al portal de Sant Vicent
hi ha un roser que sempre en fa.

Ell queda amb l'enyor o amb la malenconia enganxada als llavis i al pensament, i segueix el ball com si fóra de pedra.

El ballador obri i alça els braços per damunt dels muscles de la balladora com si anara a fer-li una abraçada més de superioritat que de tendra protecció. La dona ara balla de costadet, baixos els ulls, fent passadetes els peus de tal manera que els seus malucs, els costats, tenen unes vibracions com de petites violències. Després el peu dret pica de punta en terra i eleva la cama fent una arcada suau; i en terminar-la, és l'altre peu i l'altra cama que fan la mateixa

passa de ball, retornant el cos al lloc d'inici. I així seguien, ell repicant les postisses, i ella amb una flexió de dits, elegant i planera.

Ella porta un cos de seda que li cenyix el pit premut per les ballenes de l'ajustador i que no es mourà dins la gàbia que l'estreny. Les faldetes són de la mateixa seda, llargues

Allegro (d. = 64)

Si am po-se a can-tar can-çons, _____

si am po-se a can-tar can-çons, _____ en can-

ta-rà més de mil; _____ an la bor-cat-xa les

por-tò, _____ nu-ga-de-tas _____ en un

fil, _____ nu-ga-de-tas en un fil. _____

Si am po-se a can- - tar can-çons. _____

JOTA DEL MAESTRAT

fins als garrons. A les bocamànegues, al coll i a l'abotonadura del pitral lluíx una randa estreta i afligranada que la fadrina mateixa es féu al punt de ganxo durant les llargues vetlades de l'hivern vora el foc de la llar. Per sota la falda guaiten de tant en tant, així com el ball obliga, les puntes d'unes botes negres, altes, sense quasi forma de peu, besse-

res, que igualment admeten l'un peu que l'altre i que fan dolor als dits en passar els cordons que les subjecten.

El pentinat del cabell és alt, tou, farcit de crepé, sostingut per dues pintetes, una a cada un dels costats i una altra al darrere, al mateix naixement del "topo". Les arracades de perles a les orelles i l'agulla d'or al pit ornamenten i enriqueixen i donen prestància a les balladores.

Ara el ballador volta a l'entorn de la balladora, que el segueix atenta al centre de l'era, els braços una mica caiguts i amb un somris als llavis que és una glòria.

El cantador reprèn la cobla; vol ser humorístic i és cínic:

A la finestra l'hai vista
tota plena d'arguments,
i en una coa de forca
s'espapotaes les dents.

Quin càntic més agut fan les postisses! Són unes estrelletes sonores sobre el teló de fons dels instruments de corda. Repiquen ràpides amb una constància inacabable. Són, sembla mentida, l'esca del ball. Sense les postisses, que canten tan finament a les mans dels balladors, aquesta jota seria menys lluminosa, menys destra, un poc esmortida i una mica sorda. Les postisses inciten, inviten, criden les parelles. El repic, frenètic, exalta l'home, arbora la dona, posa de punta els nervis; les camallades es fan més vives, els salts es fan espasmòdics, el taconeig i les puntades es tornen àcides, i el ball és ja una dansa d'arrels ancestrals, un ritus que comporta ritme instintiu, muscle allunyat de la intel·ligència. Allò que començà una distracció, un passatemp, és ara una fúria que arrossega al mig de l'era altres parelles que es posen a ballar, braços caiguts primerament, per anar enardint-se a poc a poc, enviscats pel rum-rum de les guitarres, el raspeig dels guitarrons, els colps secs dels ossos i les fiblades agredolces, rapidíssimes, de les postisses.

I són quatre, sis, deu les parelles de balladors els que omplin l'era. Uns i altres fan encreuaments. Unes vegades deixen ells la balladora, girant-se-li d'espatles per ballar amb la del costat. A poc, ells descansen portant solament en els peus el compàs, i són elles les que els volten i es passen d'un ballador a l'altre i reprenen la dansa amb passió. Tots vibren a l'uníson. Tots salten a un temps. I és bonic de vore tantes mànegues blanques, altes i en arc, tants saragüells negres moguts rítmicament, i tantes faldetes de colorins voleiadisses i toves pels vions i farbalans de les peces interiors.

I el cantador encara troba en la seua memòria una cobla de bon humor, intranscendent i de sabor camperola:

Les gallines es barallen
per un perol de segó,
i l'una li diu a l'altra:
—Tu ne menges més que jo.—

Fins a quan faran durar el ball? Tota la vesprada, fins que el sol decantarà el coll sobre la muntanya de grisor més tendra i s'adormirà a poc a poc somniant estrelles com a diamants que llüixen punyals de llum dins l'aire fosc de la nit.

CANÇONS DE TAVERNA. — Pels camins retornen al poble les colles d'amics que han berenat junts. Per la carretera pugen alguns carros amb fadrinalla cantadora. És la Pasqua!

Potser algú retorna un poc torrat, que el vi i el fum, el càntic i els salts i el dir bestieses — xarratola inútil — maregen les persones. Carrer a dins del poble, cadascú es va quedant a casa. Els més valents o ferrenys encara entraran a la taverna a explicar la bulla de la vesprada i s'enganxaran allí tota la nit.

Les tavernes estan plenes de parroquians. No obstant, ara no n'hi ha tantes com abans. El temps no passa en va,

i per açò al Maestrat no hi ha tants borratxos com n'hi havia fa mig segle. Per l'una part, la major cultura general amb els canvis de costums, i per tant la desaparició de la clàssica taverna, substituïda pels cafès, societats i bars on es beuen llimonades i licors; i per l'altra part, la mort de les vinyes.

A l'Alt i al Baix Maestrat i a la Comarca de Morella n'hi havia tanta, de vinya, es feia tant de vi, que el port de Vinaròs es féu ben important pel comerç d'exportació dels caldos de la muntanya. Els boters, a Vinaròs i a Benicarló guanyaven bones pessetes per la tanta feina com tenien. Però la vinya es morí. S'arrancaren els ceps i es tancaren centenars, milers de tavernes, puix que quasi bé cada llaurador colliter feia taverna de sa casa. Havem conegut al Maestrat vendre el vi a quinze cèntims la mitja — i la mitja és vora d'un litre.

No cal dir que els bevedors es reunien a les tavernes, als hostals i a les cases dels colliters. Es fumava i es bevia. Es fumava tabac "de monte", o siga tabac ver, mal adobat, fort, d'olor característica, que alguns qualifiquen de pudent. El vi era de pocs graus, aspre massa vegades, claret, d'unes condicions magnífiques per a beure'n una bóta i picar-se poc. Però a la fi els homes s'emborratxaven. Menjaven cacau i tramussos i cecina perquè els abellira més la beguda.

Hi havia home que s'estimava més la beguda blanca, l'aiguardent, sobre tota altra classe de líquids d'elaboració industrial. Però el vi inundava les cases i els pobles. Els carrers feien olor de vi en determinades èpoques de l'any. Els bancals eren de vinya. Els cups, nombrosos. Els colliters, per centenars. A la casa on hi havia vi per vendre a la menuda, ho anunciaven penjant a la porta, al balcó o a la finestra, un ram d'olivera. Altres penjaven una botja. El ram indicava taverna, almenys ocasional, mentre s'hi tenia vi.

I a les tavernes ocasionals i a les no ocasionals anaven

els homes després de sopar, o a les vesprades si plovia o feia massa mala hora per anar a treballar al camp, o si nevava, que també neva a les muntanyes vestides de pampes. Hi anaven, és clar, els diumenges, matí, vesprada i nit.

Hores i hores a les tavernes, és natural que els bevadors tractaren de fer-les passar més agradosament. I cantaven. Així trencaven les converses i expansionaven els sentiments.

Les cançons de taverna són de totes classes, castelles i valencianes, i es canten a cor. I es canten jotes aragoneses, que l'Aragó ja és a la vora. Hi ha cançons específiques de taverna, entonades a cor a una o a dues veus segons el nombre i el bon gust dels cantadors.

Aquestes cançons són lentes, pastoses i fan un gran efecte dins una atmosfera calenta de suor, de baf de vi novell i de fum de tabac.

De l'olivera,
la borratxera.
Qui en té la culpa?
La tavernera.

L'allusió és feta sense eufemismes. La tavernera és de bon vore i templadota, o animosa i alegre; potser no és curta de llengua, ni s'escandalitza massa de paraulotes, acudits i contalles de color. O bé la filla de la tavernera és de bona planta i servix d'esca i parany, i l'èxit de la taverna no és precisament el bon vi, ans la careta bonica de la fadrina.

No ne volem cap
que no sigue borratxo.
No ne volem cap
que no sigue picat.

El vi ja ha fet el seu efecte. Beguts com un tonell, passats com un cuir, els homes ja no raonen clar. Ara ja no es vol altra companyia que la dels bons bevadors, la dels que

alcen alt el barral o el pitxer, la dels que trascolen gargamell
avall el suc del raïm sense mida i sense compliments. Qui-
nes engolides!

Mai bevem,
mai bevem,
mai bevem...
posa vi,
posa vi,
posa vi,...
I si mos despatxes,
no mos n'anirem;
volem estar ací,
volem estar ací...

És que les goles s'han assecat. Els cacaus i la cecina
i els cants i el tabac han ressecat les boques. Els mànces
dels barrals s'han posat calents de tantes mans com conei-
xen, de tantes rondes com han fet. Han passat de mà en
mà, i l'escalfor del vidre dóna pena a qui l'agafa ara, llevat
dels bevedors que, encara que plens, canten dient que no
beuen mai. I saben que molesten el veïnat, que farien bé
d'anar-se'n a casa a dormir, a descansar al llit on potser
espera la muller plorant o malhumorada, o els pares que
han predicat tantes vegades al fill begut la perdició de les
tavernes.

Tira-li la clau,
tira-lí.
no li faces mal,
baixa a obrir.
Tira-li la clau,
no li faces mal,
baixa, baixa a obrir.

¿A qui han hagut de portar de la taverna a casa com
un cep? ¿O és que cadascú pensa que l'hauran d'acompa-
nyar, i que, tancada la porta, la muller haurà de llençar la
clau perquè el marit puga entrar-hi? Fóra millor que ella
obrirea des de dins o que li la donara pel forat de la gatera.

els homes després de sopar, o a les vesprades si plovia o feia massa mala hora per anar a treballar al camp, o si nevava, que també neva a les muntanyes vestides de pampes. Hi anaven, és clar, els diumenges, matí, vesprada i nit.

Hores i hores a les tavernes, és natural que els bevadors tractaren de fer-les passar més agradablement. I cantaven. Així trencaven les converses i expansionaven els sentiments.

Les cançons de taverna són de totes classes, castellanques i valencianes, i es canten a cor. I es canten jotes aragoneses, que l'Aragó ja és a la vora. Hi ha cançons específiques de taverna, entonades a cor a una o a dues veus segons el nombre i el bon gust dels cantadors.

Aquestes cançons són lentes, pastoses i fan un gran efecte dins una atmosfera calenta de suor, de baf de vi novell i de fum de tabac.

De l'olivera,
la borratxera.
Qui en té la culpa?
La tavernera.

L'allusió és feta sense eufemismes. La tavernera és de bon vore i templatota, o animosa i alegre; potser no és curta de llengua, ni s'escandalitza massa de paraulotes, acudits i contalles de color. O bé la filla de la tavernera és de bona planta i servix d'esca i parany, i l'èxit de la taverna no és precisament el bon vi, ans la careta bonica de la fadrina.

No ne volem cap
que no sigue borratxo.
No ne volem cap
que no sigue picat.

El vi ja ha fet el seu efecte. Beguts com un tonell, pasats com un cuir, els homes ja no raonen clar. Ara ja no es vol altra companyia que la dels bons bevadors, la dels que

alcen alt el barral o el pitxer, la dels que trascolen gargamell
avall el suc del raïm sense mida i sense compliments. Qui-
nes engolides!

Mai bevem,
mai bevem,
mai bevem...
posa vi,
posa vi,
posa vi...
I si mos despatxes,
no mos n'anirem;
volem estar ací,
volem estar ací...

És que les goles s'han assecat. Els cacaus i la cecina
i els cants i el tabac han ressecat les boques. Els mànecs
dels barrals s'han posat calents de tantes mans com coneixen,
de tantes rondes com han fet. Han passat de mà en
mà, i l'escalfor del vidre dóna pena a qui l'agafa ara, llevat
dels bevedors que, encara que plens, canten dient que no
beuen mai. I saben que molesten el veïnat, que farien bé
d'anar-se'n a casa a dormir, a descansar al llit on potser
espera la muller plorant o malhumorada, o els pares que
han predicat tantes vegades al fill begut la perdició de les
tavernes.

Tira-li la clau,
tira-li.
no li faces mal,
baixa a obrir.
Tira-li la clau,
no li faces mal,
baixa, baixa a obrir.

¿A qui han hagut de portar de la taverna a casa com
un cep? ¿O és que cadascú pensa que l'hauran d'acompa-
nyar, i que, tancada la porta, la muller haurà de llençar la
clau perquè el marit puga entrar-hi? Fóra millor que ella
obrirea des de dins o que li la donara pel forat de la gatera.

Si llença la clau, pot fer mal a l'home. O potser caurà la clau a terra, i el borrarxo, que no la veu perquè és nit fosca, o perquè els ulls li fan llumenetes, o perquè no té esme per a trobar-la i plegar-la i posar-la al forat del pany, s'hauria de quedar al ras, a la serena, on es refredaria i es quedaria gelat com un fardatxo.

Aquest ambient de taverna, que no és específic, ja es pot comprendre, del dia de Pasqua, el trobareu, és clar, altres dies de festa. Ja no repetirem la pintura, perquè ens hauríem de repetir massa vegades.

Allagro mod.^{to} (d. = 56)

Ti-ra-li la clau, ti-ra-li,

no li fa-cas mal. Bai-xa a obrir; ti-ra-li la

clau, no li fa-cas mal. Bai-xa, bai-xa a obrir.

CANÇÓ DE TAVERNA

SANT CRISTÒFOL

El dilluns de la Pasqua Granada, Benassal puja en romeria a l'enlairada ermita de Sant Cristòfol. És notable i típica. No és tan famosa com altres romeries de la comarca; però l'escenari és bell, i essent en temps primaveral, hi assistix molta gent del poble i dels pobles veïns.

LES PRIMES I L'ENFARINADA. — El dijous anterior les fadrines tenen un quefer típic: han de pastar la prima. La "prima" és una coca de farina blanca, sense quarta ni segó, fenyida amb llevat i llavorettes, i pintada, exornada amb gravats ingenus d'inspiració rococó; fina i gràcil com una ceràmica que, després de beneïda, serà repartida als romers, una a cada una de les persones que visiten l'ermita el dia de la festa. És el pa beneït que s'ha de menjar després de resar un parenostre amb avemaria i que ha de preservar de mal corporal i espiritual a qui el taste.

De bon matí, les fadrines van al forn a pastar la prima. Hi ha una dona, encarregada per l'alcalde, que ha de dirigir la feina. Les fadrines canten, pasten, tallen, fan les coques que, una vegada pintades, passaran a la boca del forn per a coure's. Les fadrines saben manejar el bastó que fa la prima, la pasta i la creixidera que rasca les molles del taulell.

Ja en el forn totes les primes, a mitjan vesprada les pas-

tadores, amb mocador de seda florit al cap i davantal blanc, van a pegar voltes pel poble, amb un gai somriure enganxat als llavis. Porten les borcatxes plenes de farina. Els fadrins s'amaguen però estan a l'aguait; elles els busquen. Algun, pinturer, enamorat o pretenció, ix per fi al carrer. Uns altres l'imiten. Les fadrines, en el seu passeig, els topeten i els envolten. I descarreguen sobre ells gratades de farina. I ells es defensen també amb farina.

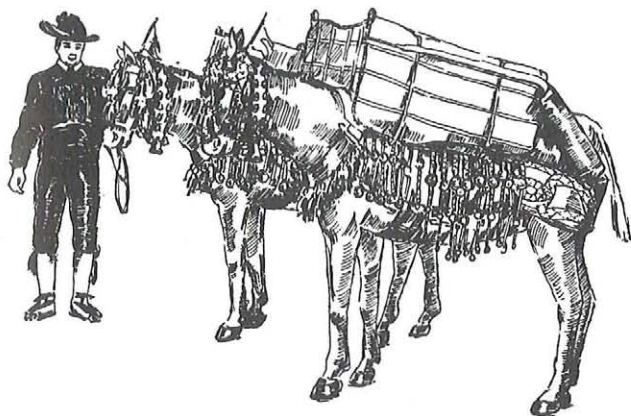

UNA PRIMA

I què us diré? Heus ací unes descomunals batalles en què la pólvora de blat de seixa emblanquina persones i fa esclafir les rialles. Uns i altres ataquen. Uns i altres es defensen. Qui fuig és perseguit, i acaçat de nou, i rep les descàrregues de farina, incessantment, fins que la seva rendició és completa per manca de pólvora farinera.

LA ROMERIA. — El dilluns de Pasqua, poc després d'eixir el sol, el sagristà avisa, mitjançant fortes campanades, que és hora de pujar la processó a l'ermita. I a la porta de l'església acut el devot, i el músic, i els majorals amb els ajudants i les autoritats. I quan ja estan tots, que és una manera discreta d'acomplir programes i horaris, ix la clerecia de la parròquia i es forma la processó. Van davant el tabal i la dolçaina, i els pendons: roig, verd, blanc, segons el sant, segons la confraria... El grup de pendonistes farà amb les vergues i les teles exercicis i filigranes contra el vent, pujant i baixant els pals, fins com a canyes, dels genolls a la faixa, del pit al cap, per sostindre'ls en equilibris de fanfarroneria. Les sedes, els domassos a l'aire i al sol són ales d'enormes pardalots nugats als pals.

Seguix la rècua. Els muls, guarnits amb aparellades multicolors, porten llurs càrregues de primes en sarions bigarrats. I en la darrera bèstia del seguici, com en aquells bons temps de tragar a un gla pels camins de què ja havem parlat, la tumba, l'esquellot, enorme, ja fora d'ús, sinó és

ELS MATXOS DE LES PRIMES

en aquesta processó anyal, sona forta i greu a cada passa de l'animal.

Després la creu parroquial, els clèrics, les autoritats civils, la música i el poble. Des del campanar les veus metàl·liques acomiaden la processó. Camí avant, les bruses dels homes i les faldetes de les dones posen una nota negra entre el verd vegetal dels bancals i l'ocre de les garrigues sota el blavet del cel.

Hi ha un descans a la Font d'En Segures. Carretera amunt la clerecia ha demanat al nostre Senyor, amb frases

llatines i amb tonadeta de lletania, la gràcia de la pluja, si és que als bancals de sembradura els manca la saó. El senyor rector porta a la mà un reliquiari de plata, que ara, ja en la Font, deixa sobre una pedra. S'asseuen les autori-

Andantino (d = 44)

Solo

Sou co - lum - na molt se - - gu - ra

Chor

i es pill de gran resplendor, — Sant Cris - tò - fol, sol d'her mo -

Solo

su - ra, que al coll por - tau el Se - nyor. — Per ser

tan gran, de - sit - ja - rau ser - vir al més gran del món; —

— amb un gran rei s'en - con - tra - rau, mes de ser - vir - lo dei -

xà - rau par lo rei de quant's reis són. — Gran e -

al Chor

ra vos - tra es - ta - tu - ra, pa - rèl rei e - ra ma - jor. —

GOIGS DE SANT CRISTÒFOL

tats i esmorzen mentre la gent puja, desfeta la primitiva formació, pel camí i per les dreceres. Els pendonistes, els muls de les primes i els prohoms fan un grup més compacte, puix que el menjar i el beure a bondo en el descans, aclarix,

fixa i unix parers. I la processó, poc després, aplega a l'ermita de Sant Cristòfol, entre tauletes de tarrons, de fruites i de refrescs.

Hom celebra una missa i pronuncia un sermó panegíric. I en acabar, el poble canta aquests goigs valencians del segle XVI, d'autor benassalenc, que comencen:

Sou columna molt segura
i espill de gran resplendor;
Cristòfol, sol d'hermosura
que al coll portau el Senyor.

I després, cadascú al seu dinar.

EL TOMBET. — El dinar d'aquest dia és un plat fort: el "tombet".

Què és el tombet? S'han bullit caragols cristians, grossos, perfumats per les bones herbes de la muntanya. I a part s'han agafat trossos mitjans de carn de corder o de conill. Aquesta carn cal guisar-la en una olla de test de Traiguera, amb un foc lent de llenya. I en açò radica el secret del plat. Cal remoure aquesta carn dins de l'olla; però sense cullerot ni paleta, sinó prenint l'olla per les anses i sacsejant-la en l'aire, de manera que els trossos de carn vagen desplaçant-se del fons. Cal tombar el contingut a poc a poc, a tombets, dins del continent de terrissa, fins... que ja està. I està ja quan té aquell punt de sabor meravellós i únic que ha de tindre aquesta carn. Així mateix, a part s'ha fet una salsa espessa de juliverd i all i ametles i ou i safrà. Mesclats els tres ingredients — caragols, carn i salsa —, es recalfa tot a l'ombra de l'ermita, i es menja asseguts a terra, ben a la vora la bóta o el barral de bon vi i el pitxerull amb aigua de la Font d'En Segures.

El segon plat obligat de la menjada és el de les mondonguilles de carn.

Després apareixen les pastes, entre les que no poden

faltar, i no falten mai, les reganyades de llavorettes. I el tarró.

I passen les hores. Com? S'han desfet els rogles dels dinars, i se n'han fet d'altres en els que es ballen les jotes de la terra i es canten les cobles del país. Gent de Benassal,

MENJANT EL TOMBET

de Culla, de Vilar de Canes, d'Ares; masovers d'aquests termes, i vilafranquins i vistabellans, en el cim del Montcàtil, cara a tots els vents, fan aquell ball que els és tan agradós, que reproduiran en els bureos familiars... Si hi ha pantalons llargs, també hi ha camalets de merí ajustats a les cuixes; si hi ha alguna jaqueta, estan a bondo les faixes

i els jupetins i les faldilles femenines i les manteletes de les joves que lluen, a més a més, les arracades i les agulles d'or i aquelles pintes de caprici que guarnixen els pentinats...

Abans de boqueta nit, els majorals amb les autoritats repartixen les primes, i cadascú amb la seua companyia, a peu o a cavall, retorna a casa, que de vegades està a moltes llegües de l'ermita, puix que els masovers han vingut de moltes barrancades enllà.

VI

EL CORPUS

ELS MAJORALS DEL NOSTRE SENYOR. — La festa del Corpus, a Benassal, és una festa senyora. No tots els que voldrien ser majorals del Nostre Senyor poden ser-ho; per a ser-ne dignament, cal tindre moltes condicions, que no sempre reünix una persona, o millor les persones d'una casa. Cal posseir distinció, bones amistats, simpatia, un fill o filla en plena joventut, capacitat econòmica... Qui de més jove, qui de més vell, tothom aspira a ser majoral del Nostre Senyor quan, tenint els fills ja criats, pot disposar d'uns centenars de duros.

Els majorals són dos: l'un, veí de la vila; l'altre, masover. Els trauen, els nomenen majorals, els de l'any anterior. El majoralatge comença el dijous següent al Corpus, és a dir, el dia de la festa de la capvuitada, en el qual dia actuen, els novells majorals i els empleats o ajudants, en la processó i en la menjada corresponent, puix que les festes solen ser excusa per a menjar més i millor i per a anar mudats.

Cada majoral del Nostre Senyor necessita, almenys, els empleats següents: un que cada diumenge faça, després de la missa major, l'acapte per la vila; un que pare i despere el palli que una vegada al mes s'ha d'utilitzar en la processó claustral — la missa major de cada tercer diumenge de

mes es fa amb Jesús Sagramentat descobert, que abans de la reserva és portat procesionalment per l'església —; quatre ajudants més per a les vares del palli; un altre que assisteix revestit amb roquet, i amb atxa encesa, a la missa major mensual i que ix de la sagristia per illuminar la consagració; cinc altres empleats més que actuaran amb l'anterior formant així les parelles d'atxes en la festa de la capvuitada i en la festa de la diada del Corpus; un portaestendard, encarregat del guió; un pendonista i un ajudant, tots dos per a portar el pendó els dies de festes pròpies i els dies de les festes dels altres sants, puix que els uns majorsals acompanyen els altres i així, entre tots, es fan les festes ben llüdes. Hem dit quinze persones per cada majoral, i com que aquests són dos, són trenta els ajudants que cal atendre i aconvidar. I ens hem deixat a banda, perquè bé s'ho val, els balladors i les balladores que han de començar el ball pla i que solen ser fills o nebots o germans dels majorsals.

Amb aquesta tropa que acut acompanyada de familiars, comença l'actuació de tot un any un home, una casa, una família... Cal tindre unes saques de blat per a fer pastes i pa, una engerra d'oli, un grapat de lliures de mel, unes ovelles de llet ben grassa, un sac de sucre, uns cistells d'ous, uns tonells d'aiguarent, uns cuirs de vi, uns corders per matar, un corral amb gallines, pollastres i conills, i, a més, una bossa de dobletes o bé un bon feix de bitllets.

Després del dia del Corpus els majorsals ixents entreguen als entrants les claus dels armaris i de les caixes on estan la roba, les atxes i els altres efectes del sant. Entreguen així mateix el sobrant pecuniari de l'exercici anterior. I se'n fan càrrec. I el dijous següent ja és per a ells la processó i la menjada de la capvuitada.

I què són aquestes dues actuacions? Poca cosa: un simulacre de festa; l'inici, el tast, la prova. Un vol de campanes, un cercavila, una processó pels carrers de la vila i un sopar, després, en casa del majoral entrant.

Satisfacció, alegria, molt de beure, molt de menjar, i aquells plats de quallada que són una benedicció.

SOLEMNITAT DE LA DIADA. — La vespra del dia del Corpus el poble té una cara nova. Què us diré? Els carrers han estat agranats i arruixats, i les façanes, emblanquinades. Vist el poble des de l'Ombria o des de la Solana, la blancor de les parets enlluerna. I com que les teulades tenen aquell color roig de sang de bou, les cases semblen de paper. És un poble encantador, que es fica a l'ànima. Ajuda al nou estat d'esperit la temperatura primaveral pròpia del temps i de la muntanya.

Els llauradors han retornat enjorn dels bancals. S'han rentat cara i coll i mans i gobanelles. Han sopat i han eixit a la porta de casa o als cantons dels carrers. Ha estat fet un vol de campanes, i els músics peguen la volta al poble, fan el cercavila i s'aturen a les cases dels majorals. Els passos dobles són ara més alegres i posen una flameta de goig dins el cascavell del cor.

El poble fa olor de pastes ensucrades. Dels forns van eixint encara paneres de tota classe de llepolies. És que tot el poble intervé en la festa de l'endemà. Totes les confraries ajuden a fer la festa més grossa. Totes les confraries envien a la processó llurs majorals, i aquests han d'aconvidar els ajudants. Aconvidar vol dir menjar i beure tota la gana. ¿I què menjaran sinó pastes cuites al forn i plats de quallada?

L'església parroquial, en aquesta primera hora de la nit està ja preparada per a la festa. Al seu lloc, entre les dues troncs, està el palli parat. I a cada punta de banc i ficats en les anelles corresponents, estan, drets i vestits, els pendons.

La missa del dia del Corpus és ben solemne. Hi ha hagut sermó. Ha cantat l'orgui. I al presbiteri, per al moment de la consagració, han aparegut les sis parelles d'atxes del

Nostre Senyor i un grapat d'altres parelles, una per cada un dels sants i santets que tenen majoral. Tots van revestits amb aquells roquets planxats tan típics. Les parelles d'atxes enceses omplin de claror l'altar major, que té aleshores una llumenària impressionant.

En eixir de missa, en el pati de l'església, es fan els rogles d'homes. I alterna la jaqueta amb la brusa i la faixa; l'espardenya de veta ampla, amb la sabata escotada i la bota; el pantaló de llana i el de vellut, amb els saragüells; i encara, ací i allà, es veu la capa de drap, grossa i erta, negra o burella, amb aquell coll alt que cobrix el tos o la cua del mocador al cap.

LA PROCESSÓ. — La processó és a la tarda. Davant de tot van els pendons, aquelles banderes de riques teles enganxades a uns pals, a unes vergues primes i altes fetes de pins joves i rectes, forts però vincladissos. Les robes estan fortament nugades a les vergues, i de les puntes pengen uns cordons, uns tirants de seda que terminen en plomalls vistosos i acolorits. Aquests cordons, grossos i forts, servixen per a sostindre el balanç dels pendons quan, per causa del vent, el pendonista no podria sostindre les teles escampades com a veles que volen fugir per l'aire.

Quanta vistositat, la dels pendons! El de sant Cristòfol és roig; el de sant Roc, blanc; roig també el de sant Agustí. El pendó de la Verge del Roser és blanc amb guarniments de color blau cel. El de sant Joan és verd clar i blanc. Verd és el pendó del Jesús. El de la Mare de Déu del Carme és blanc, i blanc també el de sant Josep. El pendó de sant Blai és roig... I és roig el pendó del Nostre Senyor. Totes aquestes banderes de seda, domassos antics que valen una fortuna, estan guarnits de serrells blancs, excepte el del Carme, que té serrells blancs i negres.

Els pendonistes solen mostrar llurs habilitats i destreses equilibristes. Portar el pendó alt fent-lo descansar en la

palma de la mà dreta i aquesta en la faixa, ja és d'una dificultat que no tots els homes sabrien vèncer. Però pujar-lo fins al pit o sostindre'l amb la barba o amb el front, o bé deixar-lo caure contra el vent sostenint-lo en equilibri no obstant les revencillades que fa la tela, ja és per a un cos major,

LA PEANYA
DE SANT CRISTÓFOL

per a un home dret i fet i forçut i hàbil, afanyós d'haure fama. I passen els pendons pels carrers lentament, més alts que els balcons, carregats de devoció, i després els homes a banda i banda, en files d'un, per, sota els ràfels, arrimats als panys, pel tros de les aigüeres en rostària. Tot seguit les peanyes amb el sant de la confraria corresponent, aquelles imatges de gúbia local, abarrocaades i ingènues, que Josep Porcar, "Pepo el Fuster", tallà a darrerries del segle XVIII. Ja vora de la Custòdia, les parelles d'atxes.

¡Amb quina solemnitat travessa el poble Jesús Sagramentat! El seyor rector porta el viril, i els escolanets porten els

encensers. Les capes dels sacerdots són brodades del segle XVI, que solament ixen en les grans diades. Les vares del palli piquen l'empedrat del carrer, i darrere va la música interpretant una marxa. Després, el muntó de dones emmantellinades, alçant la pols de la terra amb aquelles faldetes amples, llargues i negres...

EL SOPAR. — El sopar és, amb el ball pla, l'acte de la festa que més queda en la memòria, car no és un sopar

qualsevol. En casa dels majorals del Nostre Senyor, en casa de cada majoral dels altres sants que han assistit a la processó, en casa de cada veí amb possibilitats econòmiques més o menys grans. En les cuines les ames de casa han estat ben atrafegades; en les recuines i en els pastadors hi ha grans quantitats de queviures per a la menjada. Un gran nombre de plats d'abocar i de safes contenen la lleit quallada, blanca i saborosa. Paneres i cistells amb pastes. Cassoles i perols amb guisats de carn, mondonguilles i pollastres i colomins farcits. Què més? Beguda!

En l'habitació més gran de la casa, potser l'entrada, potser el menjador o la sala, o la sala amb el dormitori alhora, han muntat sobre cavallets uns taulons, i han fet una o dues taules llargues on han de menjar els parents i els ajudants. Les famílietes estaran en taules a part. I a les unes i a les altres taules, cobertes de blanques estovalles, van eixint de la llar i de les habitacions interiors les fogasses i les olives, els plats amb guisadets picants que requesten el vi, les xulles arrebossades d'ou, els plats amb mondonguilles, les gallines rostides, les nous, les ametles trencades, la mel, els pastissos de carabassa, el panoli, els ensaginats, els corets, els congress, els cocs ensucrats, les monxàvenes, les reganyades, les madalenes i els mostatxons. I la quallada, que és el plat del dia, tan dolça i agradable, que no embafa ni cansa, ni pesa en l'estómac ple i replè de tanta menja indigesta, arremullada de vi i d'anisats i de sorret, que és la beguda de les dones.

EL BALL PLA. — A les onze de la nit, el ball pla en el Pati d'En Palanques, que és on hi ha prou esgambi per a les grans gentades. El ball pla és la dansa de les danses, senyorívola i elegant com un minué. Cada majoral presenta una parella de començadors: un fadrí i una fadrina. Així són dues les parelles que inicien el ball.

Ells porten mocador de seda al cap amb la cueta al dar-

rere. Jupetí negre, de seda, sobre camisa de llenç. Faixa de color violent: roig, morat, blau. Saragüells de merí sobre calçó blanc de fil que cobrix el genoll. Calça blanca de punt, ratllada al llarg, en la qual les agulles han fet arabescs i filigranes. Espardenyes de veta ampla. A les mans, les postisses que faran repicar tot portant el ritme de la música.

Elles duen mocador de seda al cap, nugat sota la barba. Al coll, mocador de crespó amb agulla d'or a l'escot i una altra més avall, cap a la cintura, per tal d'emmarcar el pit. Els colors d'aquests mocadors no són gens cridaners: el groc, el marró, el verd poma... A sota, el cos ben ajustat amb ballenes o de seda amb floretes realçades de vellut, i a la bocamànega randa negra de dos dits d'amplada. Vestixen vions amples, i sobre aquestes peces, faldetes de colors poc cridaners. Als peus, sabata negra escotada o bé espadenyes passades sobre calça blanca. El pentinat del cabell és alt, afermat i guarnit amb pintes menudes als costats i una altra més gran al "topo", sense agulles travesseres.

L'home, a més a més, porta un puret entre els dits o bé entre les dents, sense encendre'l.

Enmig del Pati hi ha el tabal i la dolçaina. El poble ha fet un rogle tan ample com és la plaça. En aparèixer els començadors, el públic admira l'home gallard i la dona garrida. Les dues parelles, l'una darrere de l'altra i a una sola passa de distància, estan disposades a dansar. Han anat voltant la plaça, a poc a poc, mostrant-se a la gent. Comença la música. Ell alça els braços, i en el tou de les mans canten les castanyetes. Triomfador, mira al davant i inicia les passadetes amb un cert orgull. Ella, la mirada baixa, no s'atreuix massa a alçar els braços. Ha començat el ball. Les dues parelles de començadors tenen ales: una corregudeta de tres passes, un temps de descans i una altra corregudeta de tres passes. I seguint així al compàs de la música, el ritme és qui mana, i els cossos, girant-se un temps a la dreta i un

altre temps a l'esquerra, avancen com sobre núvoles, amb la gràcia que proporciona l'eurítmia.

Però els fadrins del poble han de substituir els començadors, i ara l'un i poc després l'altre avancen per la plaça, saluden la balladora, es posen al costat d'ella, s'aparta el començador donant un puret al substitut que segueix la dansa, i el primer ballador s'acosta al públic i invita una fadrina a ballar. Aquesta accepta, puix que a ballar ha anat a la plaça, i va la nova parella a formar grup darrere les parelles que ja ballen.

I així dues, tres, quinze, vint vegades en pocs minuts. Després ja ixen noves parelles sense necessitat d'invitacions especials. I al quart d'hora el ball pla és un rogle amplíssim format per centenars de parelles que dansen totes a un mateix ritme, que avancen i es deturen un segon per tornar a avançar i detindre's novament, com una onada humana, alegre i harmoniosa, que la música, amb aquells fils invisibles que escampa la tonada, mena cap avant, detura i torna a menar avançadora.

Ara les parelles són tantes que omplin ja la plaça. És la serp que es mossega la cua. Qui sabria dir on té el cap?

Els llumeners han substituït les antigues fogueres. La seda i el vellut han vestit els membres descoberts substituint les pells dels animals feréstecs; però el ritme és el mateix, la dansa de gratitud als déus és la mateixa, encara que es féu decadent, preciosista, per causa d'una major civilització.

De sobte el tema musical de la dansa és canviat i les parelles se situen d'una altra manera. Abans les dones anaven a la dreta dels homes, i ara ells i elles es posen cara a cara; els homes donen l'espatla a la plaça i les dones donen l'espatla al públic.

Aquesta part del ball pla deuria ser antigament una dansa de saló. És fina i elegant, lenta com una xàquera. El somris i la galania florixen en el cor de la nit, i les

parelles s'entrecreuen segons el ritme del tabal. Piquen els peus en terra, s'arrimen les parelles de costadet, se separen formant les cames un arc graciós en l'aire, i, picant novament els peus en terra, es tornen a arrimar fins que els malucs quasi es toquen.

Després l'enorme rogle es destria en molts rogles menuts i es balla un bolero. Seguidament es balla una jota colectiva que fa les delícies de la multitud.

UN PENDÓ DE LA PROCESSÓ DE CORPUS

VII

A SANT PAU

Anar a Sant Pau el dia 29 de juny és anar a la romeria que es fa a l'ermita d'Albocàsser, dedicada al sant apòstol que, segons vella creença popular, en la seua predicació vingué a cristianitzar les tribus del país.

Els benassalencs solen anar a diferents romeries fora terme: a Sant Bartomeu, de Culla; a Sant Joan Degollat, de Vistabella; a la Mare de Déu del Llosar, de Vilafranca; a la Mare de Déu de la Font, de Castellfort; a la Mare de Déu de la Balma, de Sorita, i a Sant Pau, d'Albocàsser. Però aquesta és la que desperta majors entusiasmes. És l'ermita més popular, potser perquè antigament, quan es traginava a un gla de ferradura, per dreces i camins dolents, per sant Pau de juny es feia una fira que interessava el comerç i la indústria i la llaurança de la rodalia. A Sant Pau anava la multitud pel sant i per la fira.

Avui la fira no interessa tant, puix que el carro i sobretot el camió arriben als pobles i a no poques masades. Ara es va pel sant i per la festa i per aquella mica de fira que encara es fa i que és un record de l'antiga.

És una romeria famosa en la comarca. Dels pobles veïns, i no cal dir que d'Albocàsser, hi acut una gentada. I aquesta gent, en arribar-hi, es troba amb un gran nombre de paradetes de refrescs i de goles, rotllos, tarró, guir-

latxe, figues albardades... Parades amb eines per a la llaurança, gorres i capells de palla i de feltre, corretges i corretjots per a — perdó! — persones i animals... Venda de fruita, sobretot de peres i de pomes, i de gaiatos, de navages i faques, aquelles faques que porten la inscripció de “Viva mi amo”... No manca ni el belitre de la “carteta” que s’endu els diners dels incauts, ni el bot de vi vora el tonellet d’aiguardent...

Sota els perxes, les mantes de Morella, els cobertors virolats de Benassal, les faixes de Castellfort i les mantelletes de Vilafranca. Carros i més carros... I centenars de cavalleries que transporten, les unes fadrins, i les altres fadrins amb fadrines a la gropa. Cavalleries guarnides i capells i orelles exornades amb branques d’alfàbega...

I guitarres. Entre l’ermita i el carrascal es formen rogles d’alegria i tabola. I hom balla, a l’estil del país, unes jotes que són més l’encant dels vells que no dels joves. Però són els joves qui les ballen, com a tots els llocs. I hom canta i beu i sua, que el 29 de juny ja comencen a segar l’ordi.

A les deu del matí apleguen amb la processó les autoritats d’Albocàsser. Vénen per la carretera, i pel caminet dels xiprers entren a la plaça, creuant una arcada de mig punt que unix l’església amb un dels cossos porticats laterals i que lluu una eura secular, encant i orgull, un dels diversos orgulls de l’ermita. ¡I que bé rimen els xiprers del camí amb l’hora del mur! En la plaça, la cisterna de pedra picada i els oms que proporcionen ombres espesses, rimen també com dos versos perfectes. I la gentada. I els qui porten ciris — dones sobretot — i ex-vots de cera; cames i braços i pits i crosses inusades ja pel guariment dels esguerrats. I algú que porta a l’esglesiola, a l’ermità, un cabàs de blat, o bé una taleca, perquè féu la promesa d’entregar tants quilos de gra, amb el braguer inútil, com pesara el seu fill trencat el dia del total guariment.

Ací i allà i més enllà i més enllaner encara, a l'hostal, a l'ombra dels carros, dels arbres i de les parets, la gent menja la seua paella, el seu calderó o els seus guisats de cassola i de perol. Hi ha un bigarrat conjunt: camises blanques, faixes i pantalons negres, faldetes de color, manteletes fines com a randes en les que lluen els grans d'atzabeja, mocadors de colorins i encara saragüells de merí ajustats a les cuixes dels homes vells, dels masovers, coberts els caps amb mocadors negres, puix que es resistixen a abandonar l'antiga vestimenta, típica i prou més pràctica que no la moderna per a les feines de la terra.

I més tard, quan el sol ja no crema, aquella multitud s'esbargix en busca de la llar, del poble, cantant i acompanyant-se festivament, de grup a grup, fent lluites que tenen per projectils les peres i les pomes que van comprar amb aquest objecte en les parades de la plaça.

VIII

SANT ROC

LA PROCESSÓ. — A Benassal diuen que anar a Sant Cristòfol en processó el dia de la festa és cosa d'homes, i que anar a Sant Roc és cosa de xics. És que la romeria a l'ermita de Sant Roc no té tanta importància, no obstant que el sant pelegrí siga un dels patrons de la vila. Menys important i més aprop. Es fa el 16 d'agost. Hi pugen els majorals del sant, la clerecia amb la creu alçada i els pendons. Acompanyen la processó els majorals d'algunes confraries i el poble devot. Les dones vestixen ja teles clares. Camí de la Solana amunt, estret, fet un pedregal, puja la ruera de gent, llençats els pendons al vent, les teles dels quals, quan són escampades, semblen unes ales obertes.

A l'ermita hi ha els tarroners, la veneduria de fruites i les tavernes ambulants amb vi, aiguardent i rotlletes. Hom celebra una missa que ouen les autoritats i la feligresia, composta, sobretot, de jovenets i de jovenetes. El pagnègic és indispensable, així com el càntic dels goigs, que ara tenen lletra castellana.

Després de la missa, pels voltants de l'ermita, sobre l'herba i a l'ombra de l'edifici, es formen els rogles, asseguts a terra, per menjar-se l'esmorzar. Majorals, clerecia i autoritats mengen en les habitacions de l'antiga casa

ermitana. Vora migdia s'organitza la baixada, el retorn al poble.

Alguns romers es queden a l'ermita per fer el dinar. Altres han marxat; després de la missa, a la font. La menjada sol ser una torrada de carn. Sobre les brases d'una

UNA JOTA A SANT ROC

foguera han posat unes grielles, i al seu damunt les xulles, que fan aquella olor característica de la carn quan fumeja sobre la brasada. Sobre amples llesques de pa es talla la carn a pèntols, amb faques, navages o ganivets. La bóta de vi va de mà en mà i deixa caure al gargamell, passant la cova de la boca, aquell rajolí frescal a força de ser prim.

Després es mengen les pastes, les llepolies ensucrades, rotlletes d'aiguardent, pastissos carats, bescuits... Els romers s'han fet contents i canten i ballen, i fins a mitja tarda s'estan pels voltants de Sant Roc fent broma.

La processó baixa, com hem dit, cap a migdia, i a l'entrada del poble, en passar pel fossar vell, s'atura, descansen els pendonistes, i els homes es descobrixen la testa. El senyor rector resa un respons cara als patis que foren l'antic fossar. Ara no hi ha fossar allí, sinó corrals i pallisses, puix que foren traslladades les despulls al fossar nou.

JOC DE PILOTA. — La processó de sant Roc ha de passar forçosament, seguint el costum, pel Dau. És un punt magnífic per a jugar a pilota a llargues.

¡Quantes vegades els romers endarrerits han hagut d'aturar-se a veure una partida de pilota en el Dau! Als balcons i finestres, i als cantons, i a sota la corda, i parats als panys i fins a les teulades, els homes seguien emocionats els incidents de les partides.

Enmig del joc, els jugadors, joves i fornits. ¡Partides famoses de pilota! Dels pobles veïns venien a jugar-se les dobles. Fins de València pujaren jugadors de renom, als quals el poble oposava els seus millors pilotaires i els acaraven les apostes més grosses.

Feria, botant la pilota de vaqueta, dura i seca, el punter, i la feia picar al pany per dalt de la corda. La retornava un dels contraris a sota mà, sense deixar-la botar en terra perquè no trencara en algun cantal. Petava la pilota en el guant del pilotaire, i fent un arc tornava al dau. Un bot llarg. El jugador més ben situat la replegava, fent-li fer aquella arcada que resseguien les mirades de tanta gent. I el saguer, a l'aire, li pegava la palmada que feia eixir la pilota com una bala, desviada potser una mica, per damunt de les teulades, a perill de ser penjada, encalada en els reguerons; però la pilota apareixia allà al final del carrer,

per picar en el pany fronterer, fer esclatar el públic en una interjecció de joia admirativa i aconseguir un quinze a favor.

I guanyant ara l'un i guanyant ara l'altre bàndol, la partida era ben interessant per a tots.

I com acaba la festa de sant Roc? Com altres festes religioses — i no ens cal repetir descripcions —. A la nit hi ha ball pla al Pati d'En Palanques, amb llumeners. Les començadores, en lloc del mocador de crespó, potser escamparan sobre l'esquena la gràcia bigarrada d'un mantó de Manila.

IX

LES FESTES D'AGOST

No fa molts anys, quan encara érem jovenets, els llauradors benassalencs abandonaven uns dies l'era i es dedicaven a divertir-se enmig de l'època de la batuda. No obstant, algú més necessitat o més avariciós, si tenia erada en un d'aquests dies tan solemnes, feia voltar els matxos sobre l'empall i cantava aquella lenta cançó que passa de pares a fills:

Allà baix a la Ribera
hi havia un rossí pelat.
Tres dies que estae mort
i encara minjae blat.

Avui són pocs els qui baten amb ferradura, puix que les màquines fan la feina més ràpidament i els matxos són aprofitats per a llaurar els rastolls i preparar la terra més prompte per a la sembradura de les pataques. A les festes d'agost la gent ja no té res a fer, de gran precisió, ni als bancals, ni a les eres.

BOUS PELS CARRERS. — Comencen les festes amb bous i acaben amb bous. Entremig hi ha les festes d'església. En veritat comencen així: les dones emblanquinant els panys de les cases, i els homes destriant-se en dues comis-

sions populars. Els fadrins, per un cantó, encarregats de comprar un bou — que potser no serà bou, sinó una vaca —; i els casats, encarregats de comprar la vedella — que potser no serà vedella, sinó un bou dret i fet, vell i corregut, de

And.^{no} quasi Allegretto (♩ = 54)

A-llà baix a la Ri-be-ra,

a-llà baix a la Ri-be-ra

hi ha-vi-e un rossí pe-lat;

tres di-as que està-e mort

i en ca-ra min-ja-e blat.

A-llà baix a la Ri-be-ra.

CANÇÓ D'ERA

quatre-centes carnisseres de pes. A més a més d'aquests grups d'homes entusiastes, discutidors, magnífics bevent vi i menjant cecina i abadejo, hi ha el grup d'homes notables, les autoritats, l'alcalde, el jutge de pau i els altres prohoms, també magnífics en algunes sessions i parlaments amb els masovers, que preparen els bous de plaça, els bous al Pati, els bous de "corro". Car l'element diguem-ne popular, fa

els bous pels carrers, i els elements diguem-ne responsables davant el poble organitzen les serioses corregudes de toros, si és que considerem que les altres no en són tant, de formals.

Benassal ha fet tantes corregudes de bous al llarg de la seua història, que fer-ne unes més que no siguen reeixides és caure en la vulgaritat que prompte s'oblida. La bona fama d'un majoral, d'una junta o d'un alcalde va vinculada a una bona correguda. Potser hom no recordarà qui féu una reforma urbana, una millora material o social per al poble; però oblidar l'època, els homes o l'alcaldia que feren córrer un determinat toro famós per la resistència, per la bravesa o pels ferits que causà, fóra un oblit cruel, una manca d'amor a la terra, una vergonya de la persona i del poble.

Açò és dit per a remarcar la importància que tenen aquestes festes i l'entusiasme que hi posa la gent. Importància i entusiasme grans que omplin la vila i terme i es vessen pels pobles dels voltants, que vénen cada any a veure les festes benassalenques.

El fadrins han aconseguit — després de nombroses reunions, parlaments, discussions, entrebancs, consells, assessoraments, copes de cassalla i barrals de vi — acomboiar-ne uns quants perquè vagen a comprar el bou. I un matí, quatre, sis o vuit fadrins, cavalcant sobre matxos ensellats, es llancen muntanyes enllà a visitar masos i masets del terme i de fora terme, allà d'on se té notícia que hi ha un bou valent, de cama forta, de pitxoles dures. Ha de ser un bou ben brau! ¿Què diria el poble de Benassal si els fadrins d'enguany portaren un animal bla o covard o massa jove o massa sec o revellit, per estalviar-se unes hores de camí, una nit més fora de casa o unes miserables onzes? I els fadrins comissionats, sota la inspiració i la protecció del patró sant Agustí, regiren corrals i corralisses, prats i boscs, fins que poden haure un exemplar que estimen apropiat.

Fan la prova del bou per saber si muca o no, tanquen el tracte i retornen al poble per camins i dreceres.

—Enguany tenim millor bou que mai!—

I què us direm dels casats? Sota el patrocini de sant Joan els casats han fet una junta; i un parell de dies després que els fadrins, marxen també camins enllà a comprar la vedella. La veritat és que, dient-ho o sense dir-ho, els casats entenen que els fadrins no els han de guanyar, no els han de xafar la ratlla. Pels diners, no cal dir-ho, no deixaran de comprar el millor animal que troben. Hauria de ser, naturalment, una vedella; però si hi ha un bou bragat, d'amples costats, de banes ben afilades i de potes resistents, aquest és el bou que compraran perquè la correguda d'enguany siga là millor que es puga recordar.

I retornen al poble ja començades les festes, i narren i comenten la història del viatge, els bureos a què han assistit, les menjades de la berena que portaven al sarró, les torrades de xulles, les mosses que han esglaiat en vore tants galifardeus tractant d'abornar-les per fer broma. Quines riotes!

El dia 28, sant Agustí, és el primer dia de festes. Els fadrins, però, no es poden aguantar, i la vespra, per la vesprada, ja fan la prova del bou que han comprat.

S'han acotat uns carrers amb altes barreres. Els carrers per on s'ha de fer la correguda són els que formen el cor del poble, els carrers antics, els que quedaven dins de la murada. Es comprèn que antigament els bous corriien per tot el poble, places i carreronets. Tot l'eixample, tot el que és fora murades, no és habilitat avui per a aquesta festa de cames fortes i de cor endurit. Les barreres per tancar els carrers es posen en els antics portals. Enmig de l'encerclament queden les cases dels cavallers, l'església, l'Hospital, les escoles, l'Aula de Gramàtica i la Sala de la Vila, això és, el bo i el millor del poble.

A mitjan vesprada, en els carrers principals hi ha una

gran busnada de gent, sobretot als perxes de la Mola, al pati de l'església, als quatre cantons, a la plaça, ço és, davant de l'Ajuntament. Les dones, als balcons i finestres. Els homes, a peu plantat enmig del carrer, vora les portes, vora les reixes, vora les barreres. Les mateixes barreres estan plenes de gent, i fins a la part de fora de les barreres, sentades en cadires catxes i drets per mirar per damunt dels caps, vells i dones s'apiloten ansiosos de vore passar la mala bèstia que han dut aquests fadrins, d'aquell mas que sempre té feres de sang.

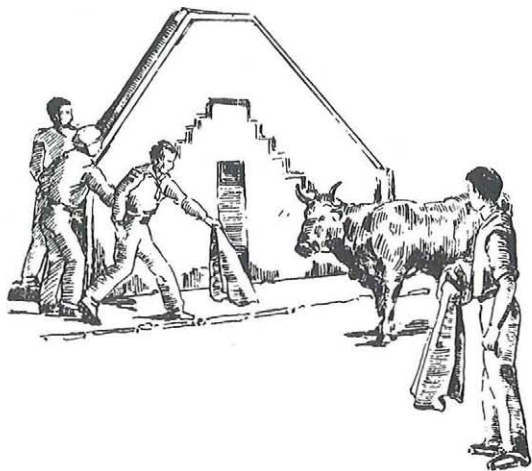
El bou està tancat al corral dels matxos, enfront de l'escola del perxe, el corral de la Mola on porten el bestiar malaltís — diguem-ne la clínica del manescal —. Del campanar han baixat a balcons i carrers les batallades violentes, espesses, del primer avís, com un toc a ravat, anunci de revolta o de guerra. I la gent es posa nerviosa, engrescada. L'alguacil, amb un prohóm del Consell, repassa les barreres, per tancar els portells si encara estan oberts. ¡El segon toc! Homes i dones es mouen millorant posicions. Apareixen trossos de manta i sacs vells a les mans de fadrins que gosen fer alguna cosa semblant a una lídia rusticana. El tercer toc!

Desapareixen els homes més temòrics. Els uns es fiquen dins de les cases i es posen darrere les portes, de les quals la ventalla de dalt estarà sempre oberta, mentre que la de sota, la del forat de la gatera, governada per aquests entusiastes prudents, es tancarà i s'obrirà segons les necessitats del moment. Altres se'n puguen pels travessers de les reixes i de les barreres, fent raïms de gent, emocionada i cauta.

Els fadrins han obert la porta del corral on és el bou. Aquest, de vegades, enlluernat pel sol, no vol cixir i es rebota contra la mateixa porta, i la tanca quan l'arremet. Brama la fera. Cal obrir de nou la porta, cridar-lo, xiular, llençar-li algun cantal, mostrar-li penjada a la punta d'una vara llarga una gorra, un drap, un penjoll de sac. I si no

ix al primer antuvi, ix després d'alguns minuts, sempre interessants. Altres vegades, en vore la porta oberta, ix del corral d'una camallada, d'un salt, rabent com l'aire, bufant i acaçant la gent...

Ha eixit el bou del corral i la gent fuig de la gent que fa esgambi, s'arrecera per les cases, es penja a les barreres, gira rabent les cantonades o seguix carrer avall fins que

ELS BOUS PELS CARRERS

sent vergonya de córrer tant i tan fora de perill. Aleshores justifica, si pot, l'actitud porgosa.

—Xe, que valent! Quina mala bèstia, eixe bou! I quina gentada! Quina manera d'abornar! Quasi em maten!!! Calleu. Fa més por la gent que el bou. —

I el bou ja baixa pel pati de l'església. Ha entrat i ha eixit, ha calcigat pels carrerons de la Mola; ha regirat els recons dels carrers que no trauen cap; s'ha desenganyat

una mica de perseguir els homes que, en fer ell una arrencada, s'amaguen dins les cases. Fuij ja, perquè si s'acosta a una barrera, rep fortes bastonades de qui està alt i sense perill. Baixa el bou pel mig del carrer, recelós i malfiat. Ja coneix la burxada del bastó que té en la punta un clau punxagut. Comença a cansar-se. Ja comprèn que ha de perdre ell, que són massa homes per a un animal tot sol i que ha de defensar-se contra tots. Recorda l'herba tendra del prat, la veu amorosa de la pastora, la frescor de l'aigua clara de la font...

Si poguera fugir! ; Si poguera abandonar aquests carrers empedrats o de terra endurida!

Però al seu davant s'ha plantat un jovenàs amb un sac a la mà. —Eh, toro!—. L'invita a una lluita desigual. L'home no porta cap bastó. No té altra defensa sinó les cames. Si ell, el bou, l'investix, és segur que l'acaçarà i podrà venjar-se enfonsant-li les dues banes en el ventre; el gitarà en terra, el podrà xafar amb les quatre potes i mossegar-lo al seu entoix.

—Eh, toro!—. I l'home el desafia allargant-li un sac. Prou! Ja prou mofa. I el bou s'aventa contra l'home, segur d'enganxar-lo. L'home, però, s'ha apartat ràpid, i el cap de la bèstia ha tossat contra la flexibilitat de la tela. Engany! I uns crits de joia i uns aplaudiments d'entusiasme ressonen per tots els costats.

De darrere el bou s'obri una porta a poc a poc. Un jove de grossos braons porta a les mans una barra llarga amb un clau ficat a la punta: un agulló. I l'agulló, d'un colp, s'enfila en la cuixa tremolosa del bou. Fa un salt l'animal i, després de llançar una guita contra l'agullonador, ix rabent del racó del carreronet, mamprèn un trot de bèstia empaitada i fugitiva, comença a córrer pels carrers escampant la boira d'homes que li obrin pas per davant i li'l tanquen per les seues espatles. Si es gira, ràpid, i segueix la carrera,

fugen els qui el perseguien, i el perseguixen els qui li fugien.

I aquesta és la festa que interessa el poble. Córrer davant el bou una hora i una altra hora, ferir-lo amb el bastó si poden, amb l'agulló quan descansa; enganyar-lo una vegada i una altra amb el sac o la manta, amagar-se a les cases en vindre, eixir al carrer per astorar-lo quan ja ha passat, pujar a les reixes i a les barreres si ve, pegar-li puntades de peu si es posa a tret quan busca la fugida per algun portell, baixar al mig del carrer quan el bou és lluny dues o tres cantonades, i fer converses acompanyant el bou d'enguany amb els bous dels altres anys.

I així fins que es fa de nit. I així l'endemà, dia de sant Agustí, pel dematí i per la vesprada, després del rosari.

Aquesta darrera sessió, aquesta darrera correguda és ja llastimosa de bones veritats. Cansat el bou, desfet, agullonat pels quatre costats, febrós, assedegat, famolenc, desitjós de morir, ressentit i venjatiu, ix del corral. ¿Què ha de fer, si no li queda ja alè per a la defensa? Corre un poc, s'atura, es gita en terra. —L'albardó! L'albardó!—. I el màrtir es deixa albardonar, o bé ha de sentir les agudes punxades d'unes cardes. I potser haurà home que tindrà la pensada de posar entre pell i albardó la sequetat d'unes argilagues. És igual! El bou està transit de dolor, i si de moment es queixa de les noves ferides, ben prompte cau en aquella sopor que ha de donar tota sentència de mort quan ja s'està quasi bé més enllà de la vida.

A boqueta nit uns fadrins el nuguen amb una llaçada a les banes, de manera que no és possible desfer-se'n, i un bon grapat d'homes agafats als dos ramals de la corda el porten a l'escorxador, on el carnisser li clava el ganivet i l'escorxa, el pela, tot seguit.

L'endemà el poble menjarà carn de bou corregut, saborosa i tendra, guisada d'aquella manera que les dones saben fer per a les diades de gran festa.

I què direm de la vedella que fan córrer el dia següent? Com ha estat anotat, en temps antics, als quals ni alcança la memòria dels nostres avis, els confreres de sant Joan feien córrer el dia 29 d'agost una vedella. Precisament una vedella i no cap altre animal boví. Això era la cosa típica. Però els tipismes es modifiquen en els accidents i perduren en les substantivitats.

Vedella o bou, la Junta de Sant Joan fa córrer pel carrer, l'endemà de sant Agustí, el seu animal. Si fa o no fa, si no hi ha cap novetat, les dues corregudes són besseres, i descrita l'una, no queda res per dir de l'altra.

ELS ACTES RELIGIOSOS — Les festes religioses s'acavallen sobre dos mesos. El dia 31 d'agost és dedicat a sant Cristòfol, i el primer de setembre a sant Roc. Entre el dia de la vedella i el de sant Cristòfol hi ha un dia de descans: sant Joanet, en el qual els majorals de sant Joan fan celebrar una missa de difunts per les ànimes dels confreres i de les confrasses morts. La resta del dia es dedica a menjar-se la vedella, a comentar, a fer vida de taverna i de cafè.

Les dues festes religioses són semblants. La vespra de cada dia, ja fosc, la música fa el cercavila. Voltegen les campanes segons mereixen les festes, ben solemnement, ben alegrement, escampant les notes clares i sonores fins a les muntanyes i les masades que estan a les envistes del poble.

Els dos matins, ben dematí, la música fa la diana. I els campaners, una voltejada singular per despertar el poble, alegrar-li el cor i disposar-lo favorablement a la festa. A les deu, missa major.

I a la missa major va l'Ajuntament en ple, acompanyat de la música, perquè eixos dies l'Ajuntament va al banc. Anar al banc és seure al primer banc de l'església, presidint la missa, els oficis que es fan per la vesprada, i la processó. Anar al banc és una illusió de molta gent, de tots

aquells que per posició social o situació política creuen tindre dret a governar el poble. El poble, abans d'entrar a l'església per oir la missa, s'està pel carrer o als cantons, a vore passar els prohoms. Els uns han estat ja autoritat; els altres aspiren a ser-ne. Quasi bé tots tenen respecte, en-

A MISSA MAJOR

veja o admiració pels homes que passen seguits dels músics que interpreten un pas doble més o menys sorollós.

La missa és solemne. A l'altar celebra el sant Sacrifici el senyor rector, ajudat del vicari i del capellà de les monges, revestits amb els bellíssims i rics ornaments dels segles XVI i XVII que posseí Benassal i que desgraciadament han desaparegut. A l'orgüi, aquell magnífic orgüi que tant patí en la guerra de Successió, en la qual el metall de les flautes el van fondre per fer bales, el beneficiat de la paròquia dirigix els cantors de la vila que entonen les notes

de Perosi o de Gounod. Al presbiteri hi ha alguns sacerdots forasters o fills del poble que han vingut a festes, i alguns senyors notables que han baixat de la Font d'En Segures, on fan llur cura d'aigües. Al banc, l'Ajuntament. A la resta del temple i omplint-lo de gom a gom, els feligresos.

Vilatans i masovers seuen en els bancs o es recolzen a les parets i als altars laterals. Vilatanes i masoveres seuen en catrets o s'estan agenollades o bé ajupides.

Els vestits més bons han eixit de les caixes. Les mantellines de blonda, al cap de les senyores. Velets clars i mantellines rodones, lluent, de tela, al cap de menestres, llauradores i masoveres. Manteletes amb filigranes, cossos amb randes i entredosos, faldes sobre vions acampanats.

I els homes d'estudi amb la darrera jaqueta que cosí el sastre de Castelló, i els menestres amb la brusa negra, i els llauradors amb faixa i pantaló de llana o de vellut els uns, amb camalets de merí, calça blanca i espartenyets de veta els altres.

Cada missa té el sermó corresponent. Fa el panegíric algun predicador de renom que ha vingut expressament o que estiueja al poble o a la Font. Que bé parla! I que de pressa! I quines paraules té més boniques per al poble i per al sant! Parla un idioma que no s'entén massa; però sembla ser el dels homes de diners, el d'aquells senyorassos que viuen a Madrid o més lluny encara...

Després ixen de la sagristia dels confreres aquell estol d'atxes que il·luminen l'altar major portades pels majorals i els ajudants, tots revestits amb els roquets blancs, llavats i planxats de nou que encara fan olor de bugada.

En eixir de missa, vora migdia, es fan rogles al pati de l'església. Hom saluda els amics que no havia vist encara. Les fadrines i els fadrins s'acompanyen a grups o a parelles. Ixen els capellans cap a casa, de pressa, per fer un mosset que talle el desmai, lluint els amples manteus i

els capells lluents d'ala rodona que solament usen en les grans diades de festa.

A la vesprada, cap a les cinc, es fa la processó del sant del dia. Creu alçada que porta l'escolà acompanyat dels canelobres que duen els acolitets. Després, els pendons; seguidament, el guió. El guió ara és nou, acabat de pintar, a l'oli, per Teresa Pascual, aquesta artista que tan bé interpreta el paisatge benassalenc. I darrere, dues fileres d'hommes, sense ciris. I la peanya amb el sant i els majorals, la clerecia, l'Ajuntament i la música. Finalment, amuntades, les dones, com sempre.

A la nit, el ball pla.

BOUS A LA PLAÇA. — Les festes, amb açò, no s'han acabat. Falten els bous del Pati: dies 2, 3 i 4 de setembre. Com és que aquest poblet té una forta passió pels toros?

Benassal ha tingut, d'antic, cases senyoriales els propietaris de les quals encara són coneguts amb el nom de "cavallers". Palaus amb escut sobre les portes que aniria bé que algun historiador els dedicara una poca d'atenció. Aquests cavallers posseïen les millors masades del terme i els millors bancals de vora el poble. A les masades tenien vacades. En les festes grosses els senyors portaven llurs raberes de bous a la vila; en feien la prova i els soltaven, després, al camp. Els animals, dirigits pels pastors, retornaven al prat. Altres vegades els cavallers, en competència entre ells, portaven les raberes al poble amb qualsevol motiu; els benassalencs es deixaven la feina del camp, la tasca dels obradors i dedicaven un dia a córrer el bou.

Els xics i els fadrinells solien anar a les masades a torejar els bous, bé dins les corralisses, bé en el mateix prat. Anar al Rivet, o a la Pinella o a la Torreta és cosa de no-res, d'un bufit, si és que hi ha algun mamó que s'aven-te, alguna vaqueta que embestix, algun bou que muque. Don Ramon Vallterra, el darrer cavaller amb vaqueria que

hem conegut a Benassal, tenia el gust de fer torejar els seus animals en qualsevol temps, en qualsevol ocasió.

Aquests darrers anys, a les masades del terme i a les d'Ares hi havia nombrosos bous. I així no era difícil organitzar uns bous de plaça i uns bous de corro.

Portar bous al corro és com portar-los a fira. El masover, per pròpia voluntat i per interès de vendre els animals o per compromís polític o amical, ajunta en una ramera els seus bous i els porta a la vila. I són unes quantes rames les que pot aconseguir un Ajuntament disposat a fer un bon corro. Invitarà els masovers, els aconvidarà, tindrà preparat per a ells corrals i menjar i farà una festassa. A més a més l'Ajuntament comprarà un bou pel seu compte i el farà córrer per la gent del poble dins el Pati d'En Palanques, i el matarà i vendrà la carn barata perquè els pobres puguin menjar-ne. I eixe és el bou de la carn, gros i llustrós, potser covard o parejat o mansoi, puix que haurà llaurat bancals i més bancals i per tant ja sap de l'art del forcat tant com un llaurador destre. Però té carn! I el bou de la carn no tindrà bravesa, però tindrà magre per donar i vendre.

La plaça de bous no és altra que aquella quadrada, plana, que hi ha al capdamunt del carrer de l'Hostal i que havent tingut els noms de la Constitució, de la República, d'Espanya i del Generalíssim, no és coneguda sinó pel Pati d'En Palanques, o, més senzillament, pel Pati.

Aquest esgambí que forma el Pati té un desnivell alt d'un parell de metres, i així sembla dues places. La de dalt és l'Era empedrada; la de sota, la plaça de bous. Les boques dels carrers es tanquen amb barreres i carafals. Les dues costeres que a dreta i esquerra unixen l'Era amb el Pati, s'omplien de carros. A l'Era s'alcen el carafal de l'Ajuntament, el dels músics i invitats, i altres carafals encara. I a tots els panys de parets es recolzen altres barre-

res, de les quals pengen cordes i més cordes que han de servir per a ajudar a pujar i a baixar els espectadors.

I a la nit, després de sopar, ball pla. I després del ball, coetada. Tres dies de bous, tres dansadas i tres tandes d'esclafits de pólvora fins a les dues del matí...

EL GALL GALLET

Sant Nicolau és el patró dels xics de les escoles de la nostra terra, així com santa Llúcia és la patrona de les xiques de la costura. És un sant amic dels infants. Per això féu aquell miracle de ressuscitar els nens degollats pel moliner i que tenia amagats dins una caixa farinera. Quin goig més gran! El sant ajuntà els trossos dels petits esquartejats i els retornà a la vida.

El dia de sant Nicolau, 6 de desembre, és festa grossa per als escolars benassalencs. Celebren el gall gallet.

Què és el gall gallet?

Fa dies que els majorets de l'escola se sorollen més que d'ordinari. Conversen dins la classe baixet, misteriosament. És que preparen la festa de sant Nicolau. No és una festa que obliga a grans preparatius; però als xics els fa molta il·lusió ser ells qui van per davant. Repleguen diners d'entre els companys. Potser hi ha una comissió, potser un sol d'ells fa de cutximander i mana de tot i de tots. Ell retindrà els cèntims de la replega, els quinzets, les pessetes. Ell serà, acompanyat d'alguns altres xics, qui escolumbrarà en quina casa del poble o en quin mas hi ha un gall ben gran per vendre. Antigament era un gall, però nosaltres hem conegut el costum d'adquirir un titot. El "pavo" que diuen els

xics benassalencs, és l'animal de ploma que els valencians anomenen "titot" i els barcelonins "gall dindi".

Els diners sobrers de la compra del pollastre o del titot, els lliuren al senyor mestre, i aquest haurà de sufragar amb ells — si és que en té prou, i en cas contrari els pagará de

Allarghetto ($\text{♩} = 60$)

Gall ga-llet, un di-ne-ret; gall ga-llet, un di-ne-rot. Als cor-rals dels fra-res a ma-tar cor-ders, que ve-nim de Ro-ma de por-tar la co-ro-na. Al glo-riós sant Ni-co-lau, pan-ses i fi-gues e-a-llò que vull i-gau.

EL GALL GALLET

la seua bossa — la missa que celebrarà el senyor rector el dia de la festa. Si sobren diners, se'ls quedarà el mestre.

El dia 5, que és la vespra, al dematí hi ha un fort bellueig a l'escola. Un grup de sis xics és enviat a la Sala de la Vila en busca del senyor alcalde per demanar permís per a recórrer el poble, cantant, tots els escolars junts. Un altre grup va a la casa abadia per tal d'encomanar la missa de l'endemà a les vuit. Un tercer grup, de sis xics, s'encarrega d'anar a la costura i invitar la senyora mestra i les seues deixebles a la festa.

Per la tarda, a les dues, van els xics a l'escola sense llibres i amb els ulls plens d'alegria. El cap de colla porta el gall que han comprat; un altre porta una verga, fina i llarga, de les usades per a abatollar els anoguers. És un

Allegretto (♩ = 60)

Sant Ni-co-lau, Co-lau ben-di-to, con-fes-
sor de Je-su-cris-to: es-tè pa-vo que hem comprat mos ha
cos-tat molts di-ners, i el por-tèm pan-jat al pa-lo, pas set-
jant-lo pels car-rers; i des-près de pas-set-jar-lo, men-ja-
rem la nos-tra bre-na, que mos l'ha po-sat la
ma-re, om-plint la cis-te-lla ple-na.

CANT A SANT NICOLAU

pal recte i prim, una canya de pi, que no pesa gens. Nuguen el gall a la punta del pal i baixen totes les criatures, una bolutxada de nens, al carrer i es posen davant de la finestra.

El mestre, des de l'escola, els allarga el pal amb el gall penjat — pobret! — cap per avall. Els xics el prenen amb tanta cura com poden; sostenen la verga alta fitant el cel, i comencen a cantar a cor:

Gall gallet,
 un dineret.
 Gall gallot,
 un dinerot.
 Als corrals dels frares,
 a matar corders,
 que venim de Roma
 de portar la corona.
 Al gloriós sant Nicolau,
 panses i figues
 o allò que vullgau.

I després demanen amb veu descordada: —Llistes!
 Llistes!...—

Des de la Mola — puix que les escoles són a la Mola, sobre un perxe de tres arcades (edifici que el 1700 era la Casa de la Vila, construït sobre la primitiva església i castell palau del fundador, Berenguer de Calatarra) — van carrers avall i carrers amunt, aturant-se a casa d'algun xic que ja ho tenia conjuminat amb la família, i allí els nuguen al pal, vora l'animal, unes cintes, unes llaçades amples, de seda, de colors vius, com aquelles corbates que, com a record i premi, solen nugar a l'asta de les banderes.

I segueixen cantant pels carrers la cançoneta: —Sant Nicolau, Colau *bendito*...—

No porten cap cistella, ara. Perquè el berenar el faran l'endemà a la vesprada sense dur el gall, sense passejar-lo ja per places i carrers.

Van a les costures, i les nenes nuguen també, al pal, unes cintes, les llistes que demanen a crits, avalotant. I continua la busnada de criatures revoltades passejant la verga, passant-se-la d'una a l'altra; totes la porten amb un cert orgull, iniciant-se amb l'art dels pendonistes de les processons.

Sant Nicolau de les estaques,
 a casa Campiello venen pataques.

Potser aquest díctic va néixer ben dins el segle XVIII,

quan un individu de la família dels Campiellos, comerciant viu, introduí les creïlles a Benassal, on no es coneixien encara:

Jo confie en gran manera,
si l'espasa té bon tall,
a la primera espasada
tallar-li la cresta al gall.

Sembla que anys endarrere algun mestre d'escola esperava els infants al Pati d'En Palanques. Després de pegar els infants una volta pel poble, hi acudien. Es feia un clot a terra, es colgava el gall de manera que solament es veia la cresta, i, tapats els ulls amb un mocador d'herbes, un infant, amb un sabre rovellat a les mans, havia de ferir l'animal. ¡Quines riotes, si, desviat, el xic colpejava la terra lluny de la bèstia quasi soterrada! Passada una estona, era un altre infant qui havia de fer la prova. Qui a la fi arribava a ferir l'animal, se'l guanyava i se l'enduia a casa. Aquest costum no ha perdurat, i darrerament, a l'endemà el gall va a mans del senyor mestre.

L'endemà és el dia de sant Nicolau. Pel dematí les campanes fan els senyals de la missa. Des de l'escola hi van els xics, de dos en dos, agafats de les mans. Els rep una tonada d'orgui, com un himne de glòria, triomfal. Es posen, l'un al costat de l'altre, sota la mitja taronja, vora el presbiteri.

En acabar-se la missa, que s'ha celebrat a l'altar major, els nens van a llurs cases a esmorzar. I seguidament a casa del mestre, a buscar el gall i les llistes. I recorren de bell nou el poble, cantant les cançons del dia. Algú, irònic, els mostrà una nova canturrella, que sempre canten amb una certa fruïció no gens maligna:

Sant Nicolau
de la Torre En Dumenge;
els xics el paguen
i el mestre se'l menge.

I el mestre, naturalment, somriu bondadós i comprensiu. Els xics el paguen i el mestre se'l menja!

Cap a migdia visiten les cases on els posaren llistes al pal perquè les desnuguen i les alcen fins l'any següent. Després van a casa del mestre, qui despenja el pobre gall que està ja mig mort pels sangoleigs i els cops que ha rebut de la barra on penjava...

A la vesprada els xics fan la berena agrupats per colles.

EL GALL GALLET

EPÍLEG

Ja estan descrites les festes benassalenques, i aquesta relació i explicació ens ha resultat un llibre. Algú dirà que no hem esgotat el tema. Volíem escriure el llibre de les festes, no el llibre dels costums benassalencs. I ho havem aconseguit. De festes populars d'interès folklòric ja no n'hi ha d'altres. De costums folklòrics, sí.

Podríem parlar, per exemple, dels "quintos i les fadrines". Dels quintos que cada any van a acaptar pels masos durant la temporada de la sega i de la batuda i que cada nit retornen al poble amb amples capells de palla guarnits d'alfàbega o de timonet, cantant unes tonades lentes i llas-timoses, de lletra castellana. Sopen junts, cada nit, del que acapten durant el dia. A l'endemà eixiran novament als camins. Acapten diners i pa i mel i fruites seques i animals de pèl i de ploma. Aquests animals els porten al poble penjats d'un bastó en posició horitzontal. La colla dels quintos es desfà durant les festes d'agost després d'acaptar pel poble i fa vendre els animals que no s'ha menjat i es repartix els diners que sobren. Una nit de festes canten albades a les fadrines.

Podríem parlar, també, dels rams a les fadrines, pel mes de juny, la nit de sant Joan. Però ara els rams ja no es fan. No havem conegut aquesta festa i nosaltres volíem descriure coses vistes. Sabem que la nit de sant Joan els fadrins, previ permís de l'autoritat, es reunien a la porta de l'església i, després de cantar una jota a l'Assumpció,

com que el temple està dedicat a la Verge Maria sota aquesta advocació, li pintaven un ram al pany de la paret amb almànguina. Després, i tot seguit, cada fadrí pintava el seu ram a la promesa o a la jove que pretenia.

Nosaltres no hem conegut sinó la caricatura d'aquest costum. Els fadrins pintaven no rams, sinó creus, i escrivien paraulotes de mofa a les fadrines velles o esguerrades, a les fadrines que per algun motiu calia suposar que no es casarien ja. Però açò no arribà a ésser costum. Durà, lleig i indecent, el temps de fadrinatge d'una colla de joves insolents i desficiats que es dedicaven a empastifar amb porqueria les pàrets i també a tallar canyissos, trencar vidres, fanals de petroli de la il·luminació pública...

Podríem parlar del costum religiós de resar pels carrers de la vila el Rosari de l'Aurora; però no l'hem conegut tampoc. Avui, i no com a costum de fondes arrels, els veïns dels retaules de rajoletes dedicats a la Verge del Roser, que està davant per davant del carrer de l'Hostal — oficialment del Poeta mossèn Joaquim Garcia i Girona —; el de Sant Antoni, que és vora la barana del mur, en el Torrentill, i el de Sant Doménec, a les eres d'aquest nom, solen guarnir el dia corresponent els nínxols dels retaules amb poms de flors naturals i de paper, i, en ser de nit, passar el rosari i cantar els goigs al ras, enmig de la il·luminació d'uns quants ciris i unes bombetes elèctriques. Això mateix solen fer els veïns dels antics portals de la Mare de Déu del Carme, a l'entrada del fossar vell i els de Sant Roc i Sant Cristòfol. Però aquestes festetes de carrer, més que festetes de barri, es fan si alguna persona del veïnat s'hi interessa. La resta del poble no en fa cas, ni gens, ni poc.

APÈNDIX

Al fer-se aquesta segona edició de les FESTES DE BENASSAL, als trenta-quatre anys de la primera he cregut oportú incloure-li unes composicions musicades de danses, partitures per a tabal i dolçaina i d'altres per a banda de música. Així mateix, lletres de cançons publicades apareixen ara amb les seues tonades, més algunes altres inèdites de lletra i tonada.

Aquestes partitures del compositor benassalenc Perfecte Artola quedaren excloses, segons he pogut comprovar, per exigències de l'editor per tal de reduir l'extensió del llibre; potser Carles Salvador ja no hi volgué incloure les de lletra castellana.

A més, la lletra completa dels goigs valencians de Sant Cristòfol i tres dibuixos del llibre, inèdits, de Teresa Pascual. Així, doncs, aniran apareixent amb el mateix ordre que es descriuen les Festes de Benassal. Si no hi faig comentaris als capítols VI i VIII és per no tenir en arxiu cançons i dibuixos per publicar de les festes del Corpus i Sant Roc. El Ball Pla d'aquestes diades és el mateix de totes les festes; el lector el trobarà en aquest apèndix.

I

ELS REIS

Els xiquets i xiquetes anàvem a esperar els «reixos». Podien venir per diferents camins; els esperàvem de la ciutat, de Castelló, aquells que érem més somniadors o que vivíem més a la vora dels Plans. Amb il·lusió cantàvem:

allargant-nos pel camí de la Pedrissa, de les Vinyetes, el més antic camí a Castelló quan hom sols podia anar-hi a peu o bé viatjant en «matxo» de la rècua per aplegar-se a la capital o altres pobles. Més tard es féu el camí per a carros pel mas d'En Serrans, unint-se al primitiu prop de les Moreres. Aleshores els carreters feien aplegar l'aigua de la Font d'En Segures a València.

II

SANT ANTONI

[Firma]

A PER LA COQUETA

III

CARNESTOLTES

El primer dia de festa, dissabte, era l'entrada de la tea, fusta de pi per il.luminar, cremant sobre llumeners, les danses de les tres nits següents. El traginer i els dos majoralets entraven al poble acompanyats de dolçaina i tabalet fins al Pati d'En Palanques on deixaven la tea, aturant-se en aquest recorregut quatre vegades per fer-ne quatre recitacions de les lloes durant les quals deixava de sentir-se tabal i dolçaina. Aquesta era la seua partitura:

The musical score is written on four staves. The first staff begins with the tempo marking 'Allegretto' and the instrument 'Dolçaina'. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The melody consists of eighth and sixteenth notes. Below the first staff, there are rhythmic notations for 'Tabalet' and 'etc.'. The second and third staves continue the melody with similar rhythmic patterns. The fourth staff concludes with a double bar line and the word 'etc.' below it.

L'ENTRADA DE LA TEA

LA «JOTA» DEL CARNESTOLTES

Iniciada pel traginer i els majoralets es feia per la nit la cantada de «jotes». Començant davant l'església i després davant la casa de l'alcalde continuava la ronda cantant a les xiques. La següent «jota» del Carnestoltes, popular la seua primera part a altres comarques del País, tenia a Benassal la peculiaritat d'ésser cantada seguida d'una altra de lletra castellana, no havent relació temàtica amb la lletra de les dues parts:

Jota: d. = 62)

Car-nis-tol-tes quin-ze vol-tes Car-nis-tol-tes quin-ze vol-tes - - i Na-dal de mes a mes tots els dies fa-ren fes-tes la Gua-res-ma mai vin-gués - - Ai las flo-res las flo-res las flo-res. Ai las flo-res del jar-din - por bu-ni-tas que se-an las flo-res las me-jo-res pa-ra mi - - -

i no acaba ací, seguix amb aquesta lletra:

Ai que sí que sí
 ai que no que no
 si tú tienes huertos
 jardín tengo yo.
 Si tú no las riegas
 las regaré yo
 ai que sí que sí
 ai que no que no.

LES DANSES DE CARNESTOLTES

El conjunt de les danses, passades a banda abans de terminar les Carnestoltes, prenen el nom de Ball Pla. En l'actualitat continuen ballant-se en les festes de Sant Antoni, al retorn de la romeria de Sant Cristòfol del dilluns de Pasqua Granada i les diades de Sant Roc i Sant Cristòfol en festes d'Agost. L'ordre de les danses és el següent: Ball Pla pròpiament dit, Cap ací cap allà, Crida a Rogles, mentre els dansants es mouen per prendre posicions formant els cercles, i Rogles.

BALL PLA DE LES CARNESTOLTES (Tablalet i dolçaina)

Allgro (c. 64) Dulçaina

Tabalet

Musical score for 'BALL CAP ACÍ CAP ALLÀ (BALL PLA)'. It consists of four staves. The first staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. The tempo is marked 'Allgro (c. 64)' and the instrument is 'Dulçaina'. The word 'Tabalet' is written below the first staff. The music features a rhythmic melody with eighth and sixteenth notes, and rests.

BALL CAP ACÍ CAP ALLÀ (BALL PLA) En les Carnestoltes
Tabalet i dolçaina

Allgro (c. 64) Dulçaina

Musical score for 'LA CRIDA PER ALS ROGLES (BALL PLA)'. It consists of one staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. The tempo is marked 'Allgro (c. 64)' and the instrument is 'Dulçaina'. The music features a rhythmic melody with eighth and sixteenth notes.

LA CRIDA PER ALS ROGLES (BALL PLA)
Dolçaina

Allgro (c. 64) Dulçaina

Tabalet etc.

Musical score for 'ROGLES (BALL PLA) en les Carnestoltes'. It consists of five staves. The first staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/8 time signature. The tempo is marked 'Allgro (c. 64)' and the instrument is 'Dulçaina'. The word 'Tabalet' is written below the first staff, followed by 'etc.'. The music features a rhythmic melody with eighth and sixteenth notes, and rests.

ROGLES (BALL PLA) en les Carnestoltes
Tabalet i dolçaina

L'últim any que fou celebrada la festa de manera continuada va ser-hi l'any 1925. La menjada del «ajo» es féu al mas d'En Serrans. Braulio el traginer, arriero en diuen a Benassal, va acomiadar-se'n. El motiu d'aquest trencament fou degut a que en aquest any deixaren de sortejar els quintos al propi municipi; els lliurats d'anar-hi al quarter feien de traginer i de majoralets. Cal pensar, també, per una directa influència negativa de la present dictadura ja que uns anys després es varen revivre unes Carnestoltes amb tots els detalls dits en aquest llibre i consegüentment no faltaren les danses. Ladislao Colom Roig hi fou el dolçainer, i el tabaler Enric Artola Prats, germà del nostre col.laborador, successors, anys enrere, d'Abel i de Guillem Colom Roig, respectivament. De fet, la festa més popular no desapareix fins la seua prohibició, quan ja hi era més dins dels casinos, amb menys manifestacions de cultura literària popular.

Les danses han tingut unes representacions més recents. En Juny de 1943; en falles de 1970 en la cavalcada de pobles del País, dues exhibicions folklòriques a València. Enmig d'aquestes dates, el 28 de Maig de 1945 a la plaça de la font d'En Segures amb motiu de la benedicció de les obres de reconstrucció de l'ermita de Sant Cristòfol danyada per la desfeta de la guerra dels Tres Anys. Aquesta actuació és, doncs, el simbolisme de les últimes danses ballades a Benassal amb aquestes partitures i, també, l'última participació dels esmentats tabaler i dolçainer.

A més del conjunt anomenat Ball Pla es dansava el Ball de les quatre cares, anomenat així perquè els balladors entren al Pati per les quatre boques de carrer que afluïxen a aquesta plaça. Certament aquest antiquíssim ball és ja històric, desconegut. Sí conservem la seua partitura.

Tempo de marcha

Fin *allegretto*

BALL DE LES QUATRE CARES (BALL PLA)
 en les Carnestoltes. Tabalet i dolçaina

LES REPRESENTACIONS AL PATI

Carles Salvador, a la pàgina 43, descriu els contrabandistes i la representació teatral consegüent. Aquesta festa del mig-jorn feia acudir molta gent dels pobles propers: Ares del Maestre, Culla, Vilar de Canes... puix que no es feia en altres municipis de la comarca. El tema central entre carrabiners i

contrabandistes a voltes termina, si més no, en consell de casament com ho demostra la recitació del casament de Siriaca, d'Antoni Fandos, mort el 5 de Juliol de 1927, no sabia llegir ni escriure, és per tant el més recordat. Els autors de les lloes i de les representacions teatrals del segon dia de Carnestoltes han estat sempre benassalencs. A més de l'esmentat Patrici Salvador (pàg. 43) hi ha hagut l'agüelo Pomes, encara que major en edat fou contemporani de Fandos i més grosser i brut en els seus versets. Carles Salvador col.laborà al defalliment i traspàs dels col.loquiers. El Carnaval havia d'estrenar les lloes cada any.

El present text, inèdit, té prou imaginació per tenir el públic entusiàstic atent, aconseguint bona festa. El més correcte seria normalitzar-ne l'escriptura; sense correccions és una mostra de la modalitat de la llengua parlada, abans i ara, cada dia, a Benassal, amb castellanismes, com la preposició hasta, nya per hi ha, mots i terminacions de mots i de verbs que no segueixen la gramàtica i el diccionari. Confiem amb una normalització lingüística oral, a llarg termini, com a conseqüència de l'ensenyament del català escrit als menuts i als adults.

EL CASAMENT DE SIRIACA

Ja se'n van a fe visita
eixa parella de perols
bo serie que'ls tragueren
en un cabasset al sol.

Siriaca,
no te voldria contà
si tu hagueres sentit
al meu germà ensomià,
que die, fen-te la dona,
pareix que sigue mentira
que'm tingues tu que oblidà.

En una revencillà
s'alce i pille un bastó,
comece a pega-me a mí
pensen-se era el sinyó.

Comenso a di entonces
que jo soc Narsariet
i no pegues al sinyó
que tu pegues a Sairet

Siriaca,
casat en el meu germà
en ca que sigue pobret
tamé seràs afortunà

perquè si teniu la sort
que'ls dos pugueu viure bé
sereu més rics que cap pillo
sensen tindre cap diné.

Nosotros no som d'ací,
tu bé estaràs enterà
que som de la Mosquerola,
del terreno la Canyà.

Si m'abueta desendix
d'un mas que se diu Ladrero
m'abuelo, Déu l'assistit!,
del maset del Tamborero.

El meu pare i ma mare
són de dos masaes tal qual,
de la casica de Rueda
i de l'Altijo Artal.

És de tot eixe terreno
el Carme la catedral,
el Patiràs el milló,
el Rullo la capital.

Tamé passe la carretera
de Fortanet a Mosquerola
i pa està més arreglats
han ficat una panderola.

Tamé nya mol bones aigües,
les que més t'agradaran
del posico San Quintín
i de la fuente de Can.

Per això te die, Siriaca
si te cases en el meu germà
ham de marxà d'este poble
i a viure a la Canyà.

És terreno regalat,
lo que és d'ara en avan
cireres, nyispros i armetles
i d'ací a quatre dies
pometes de San Juan.

La terra milló d'Espanya
és l'horta de la Canyà;
del povet de San Quintín
baixe l'aigua encanyonà.

Se cullen bones tomates
i tamé bons pimentons,
hasta carbasses, Siriaca,
d'eixes que couen al forn.

Tamé nya mols datilés
i aquells grans tarongerals
que la riba d'Alican
no té millós palmerals.

I d'aquelles alqueries
de lluny es veu la blancó,
no les nya en Burriana
ni tampoc en Castelló.

Creu-me, Siriaca,
que no t'hai enganyat,
que en ca no t'hai dit
de la missa la mitat.

Miren, Senyores,
que me'n vaig a la Canyà,
que demà me toque l'aigua
i per força hai de regà.

Pa peix a la marina
pa rovellons la pinà
d'hòmens valents i cacera
al terreno la Canyà.

IV

DIUMENGE DE RAMS
SETMANA SANTA, PASQUA FLORIDA

Veieu-ne ací la tonada i lletra de la cançoneta ja publicada en la descripció de la Benedicció del Ram.

Moderato (♩ = 52)

Du - men - ge que es fem du - men - ge de Rams i a
l'alt - re que ve la ros - ca en - tre mans

Les següents corresponen a la Salpassa.

Moderato (♩ = 52)

Fer - re - ro que m'a - cues - to en ma -
güe - lo tra - ba - jan - do los dos fa -
rem bo - ti - far - res de ven - tre de gos

Moderato (♩ = 60)

Por - ta - ver - ta bo - na co - ber - ta por - ta tan -
cà bo - na ma - çà

Moderato ($\text{♩} = 56$)

An-ge-lots del cel que fa-rem a
Pas-qua ous i ca-ra-gols i fu-
lls de car-ras-ca

Moderato, ($\text{♩} = 56$)

Ous ous bo-na Pas-qua i bon di-
jous la ga-lli-na a l'o-lla els
ous al po-ne-dor bas-to-naes al Sr. re-ter

Moderato ($\text{♩} = 56$)

Ous ous al ca-bes-tre bas-to-
naes al Sr. Mes-tre

Les cançons específiques de taverna ben presents en els meus records i oblidades al perdre's el tipus clàssic de la taverna de poble:

Allegro moderato ($\text{♩} = 56$)

De l'o-li-ve-ra la bon-riet
xe-ra qui té la cul-pa la ta-ver-
ne-ra --

Allegro ($\text{♩} = 120$)

No ne vo-lem cap que no si-que bor.
rat-xo na ne vo-lem cap que no si-que pi-cat

Allegro moderato ($\text{♩} = 60$)

mai be-vem mai be-vem mai be-vem
pos-sa vi pos-sa vi pos-sa vi
i si mos des-pat-xen no mos'n'a-ni-rem vo-
lem es-tàa-cí vo-lem es-tàa-cí - - -

De vint anys cap ací la verema ha perdut el seu tipisme; la colla de veremadors ha quedat disminuïda als de casa, si hom encara té uns rens de ceps. Els monticlets de brisa a les portes dels cups i els mateixos cups han minvat fins la quasi nul·litat. El nou cultiu, avellaners, ha estat el factor més influent. Aquesta cançó de verema és tot un record:

Allegretto ($\text{♩} = 64$)

Ju-a-net se ca-sa ui ui ui en la Cat-
xo-na tri-qui tri-qui tri en la Cat-xo-na li-ró li
ró li-ró li-ró li-ró

SANT CRISTÒFOL

En vida de Carles Salvador la prima i l'enfarinada no trencaren el seu costumisme tradicional; després del seu traspàs ha segut l'Ajuntament qui la mana fer a un forn. Continua, cada dilluns de Pasqua Granada, repartint-se als romeus assistents a l'ermita. Entre els records penso en aquells davantals blancs de puntes de festó, altres randats, esgrogueint-se ara dintre caixes i calaixeres i en aquesta cançó:

Se- ñor Al- cal- de Ma- yor - - -

Se- ñor Al- cal- de Ma- yor - - -

no cas- tiguea los ba- ci- ro- nes - - -

per- que usted tiene u- na hi- ja

que ro- ba los co- ra- zo- nos - - -

que ro- ba los co- ra- zo- nos - - -

Se- ñor Al- cal- de Ma- yor - - -

CANÇÓ QUE ES CANTAVA QUAN ES PASTAVA LA PRIMA

La música per acompanyar la processó a l'ermita de Sant Cristòfol també hi era de tabal i dolçaina.

And.^{te} (♩ = 108)

PUJADA A L'ERMITA

allegro (♩ = 128)

S. f. ma

BAIXADA DE L'ERMITA. Una dolçaina

allegro (♩ = 108)

2 Sul. 2as

BAIXADA DE L'Ermita. Dues dolçaines

Substituïda per música de banda, aquesta interpreta la «Marxa de Sant Cristòfol», obra de Perfecte Artola, de l'església fins als llavadors de la Font del Poble, a la pujada; al retorn, la banda espera la processó en l'esplanada de la Canaleta i toca, acompanyant-la fins a l'església l'esmentada obra.

En l'any 1983 Pere E. Barreda i Edo inventariant i ordenant l'Arxiu Parroquial trobà un manuscrit de Mn. Vicent Bertran, any 1744, en el qual, i entre altres, hi ha els goigs de Sant Cristòfol. Aquests presenten unes variants, les més notables són el mot «cel» pel de «sol» en la tornada i una estrofa de més, la V. Ens fa pensar que és aquesta la lletra original inspirada pel suposat autor el mercedari benassalenc Mn. Josep Abril, segle XVI o XVII. Editats a l'estiu del 1985 després de la romeria, encara no han estat adaptats pels fidels, per això mateix aquests són els goigs cantats per generacions de benassalencs.

Goigs al gloriós Sant Cristòfol

que se canten actualment a Benassal, en l'ermita del Sant, Patró de la vila, la qual ermita està situada al cim del Montcàtil, en la falda del qual raja la salutifera font d'En Segures.

La present edició, a expenses de Carles Salvador, és feta en memòria de les obres de reparació i festes celebrades l'actual any 1945.

Dibuix de Pasqual Llop per als goigs editats per Carles Salvador l'any 1945

Sou columna molt segura
i espill de gran resplendor.
*Cristòfol, sol d'hermosura,
que al coll portau el Senyor.*

Per ser tan gran desitjàreu
servir al més gran del món;
amb un gran rei s'encontràreu,
mes de servir-lo deixàreu
per lo Rei de quants reis són.
Gran era vostra estatura,
però el Rei era major...

Temptat fóreu del dimoni
portant-vos per el desert;
mes fóreu un Sant Geroni,
un Sant Pau i un Sant Antoni,
en seguir el camí cert,
rompent llassos d'estretura
del nostre enemic traïdor...

Aquella aspra penitència
del dijuni se trocà
passant l'aigua amb diligència
a tothom amb gran paciència
manant-ho un sant ermità;
i el riu, aigua a la cintura,
passà al diví Peixcador...

Fóreu Atlant que portàreu
el Senyor de tot el món;
quan al coll se'l carregàreu,
pel gran pes endevinàreu
que era el Rei de quants ho són.
Fas de columna segura
i dalt està el Salvador...

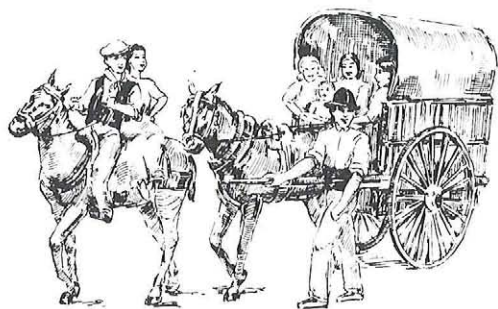
Vostra palma ben florida,
a Ammon, nació gentil,
convertí gent pervertida
conduint a santa vida
lo menys quaranta-huit mil.
Columna de gran altura,
de fe i obres de primor...

Fón molt gran vostra paciència,
molt grans vostres pensaments,
gran virtut, gran penitència,
gran martiri i diligència
en donar-vos grans turments.
Jagant de gran estatura,
però en santedat, major...

De vostra gràcia i ventura
feu-nos, Cristòfol, favor...
*Cristòfol, sol d'hermosura,
que al coll portau el Senyor.*

VII

A SANT PAU

CAMI DE SANT PAU

LES FESTES D'AGOST

Quan es batia a l'era i les festes d'Agost aplegaven, no tots els llauradors tenien el blat nugat dins la saca; però, si havia passat la sega. La sega!, la feina més cansada per les llargues jornades, amb falç i soqueta a les mans; de cossos corbats rebent un sol calent bronzejador de la pell; no importa la suor, que l'escalf a l'esquena minva dolors de ronyons. Per a aquests dies es feien grossos el pollastre i els conills, la mare o la dona encetava el «perol» i es comprava corder; el dinar encara aplegava calent al bancal, els peons tenien que menjar-se'l calent, quan més millor si el bancal era prop del poble.

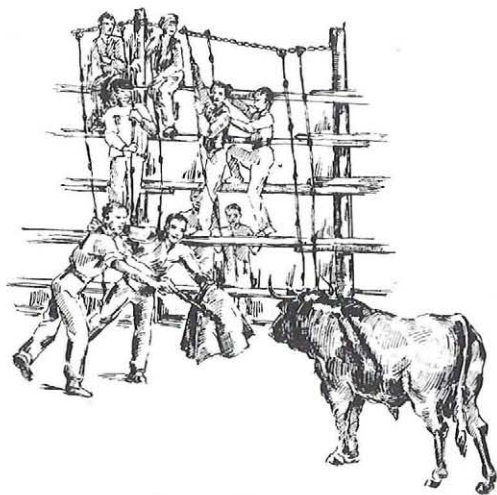
Lento (♩ = 40)

Ya vie-nen los se-ga-do-res
 Ya vie-nen los se-ga-do-res
 de se-gar en los ne-ca-nos
 de be-bera-gua de ba-ras
 to-da lle-na de gu-sa-nos
 to-da lle-na de gu-sa-nos
 Ya vie-nen los se-ga-do-res

CANÇÓ DE SEGA Amb lletra castellana puix que és perduda la valenciana

El mur de la plaça de bous (pàg. 100) amb dos pilars que li fan cantó i vuit unint els graons del seu desnivell, amb dos rengles de ferros horitzontals qui hi formen la barana a manera de balcó, dibuixa mitja circumferència donant-li una peculiaritat original a la plaça. Ara, com abans, les dos boques de carrers afluents es tanquen amb barreres i carafals, tenint així el corro fet. Els joves més aficionats apareixen al corro fent una semblança de la festa, quadrilla, capes, essent l'admiració o la riotada i el motiu d'un ai! per més d'un cor esglaiat.

Els carafals són més alts, ja no hi tenim la presència dels carros, ni els barrots per pujar-hi i baixar-hi els més valents; les seues grassades es fan i desfan cada any. La festa amb llançadors com Manuel Vidrie i torejadors de renom, com ara, entre altres, Miguel Baez «el Litri», Francisco Ruiz Miguel, Antonio Campuzano, té un aspecte molt diferent.

ELS BOUS AL PATI

EL GALL GALLET

Tres tonades de les cançons de Sant Nicolau.

Alligretto (♩ = 60)

Sant Ni-co-lau de les es-ta-ques a ca-sa l'ann-ua-lló venen pa-ta-ques. Llistes

Alligretto (♩ = 60)

Jo con-sie en gran ma-ne-ra si l'es-pa-sa te bon tall que a la pri-me-ra es pa-sa-da ta-llan-ji la cres-ta al gall. Llistes!!

Sant Ni-co-lau de la Tor-re En Du-men-ga els xics el pa-guen i el Mes-tre s'el men-ga llistes!

EPÍLEG

El meu pare cita el costum religiós de resar pels carrers el Rosari de l'Aurora. També diu que ja no ho va conèixer. Consegüentment el 22 d'Abril de l'any 1916, data del seu nomenament com a mestre de l'escola de xics de Benassal, havia desaparegut aquesta devota passejada. El Mestre, professor i compositor Perfecte Artola encara hi va poder recollir la seua tonada.

Andante (♩ = 42)

Dios te sal-ve Ma-ri-a lle-na
e-res de gracia el Jen-yo es con-ti-go
i ben-di-to tu e-res en-tre to-dos las mu-
je-ras i ben-di-to es el fru-to de tu
vien-tre vien-We Je-sús

ROSARI DE L'AURORA

I la tonada per a la composició musical de l'albada dels masos. Els quintos continuen acaptant pels pocs masos habitats que queden al terme i pels carrers del poble el matí següent de cantar-hi amb «jotes» castellaness a les xiques, el diumenge abans al vint-i-set d'Agost. El ritual folklòric de la setmana dels quintos, més o menys, és el mateix; però, l'acapte deixa de ser-hi l'ajuda econòmica per a aplegar-se al quarter d'una qualsevol nacionalitat de l'Estat o bé a l'Àfrica. Així, doncs, el lector hi trobarà en aquest apèndix uns notables canvis a la primera edició del llibre, pèrdua i evolució en el costumisme benassalenc.

Allegretto (♩ = 76)

Solo

No can-tem per la fa-dri-na ni tam-
 poc per la ca-sa Si ho vo-lem sa-ber sen-
 yo-res pels ous i la can-sa-ta *Coro* Si ho vo-
 lem pa-ler sen-yo-res pels ous i la can-sa

Ad libitum

The image shows a musical score for a song. It consists of a vocal line and a guitar accompaniment line. The vocal line is written in a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 4/4 time signature. The tempo is marked 'Allegretto' with a quarter note equal to 76 beats per minute. The lyrics are written below the vocal line. The guitar accompaniment is written in a bass clef with a key signature of one sharp and a 4/4 time signature. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'Solo' and 'Ad libitum'.

EL BALL PLA

Partitures per a banda del conjunt actual del Ball Pla, integrat de quatre parts: Ball Pla pròpiament dit, Cap ací cap allà, Rogles, precedit de la Crida a Rogles i Bolero. Al pas dels anys les passadetes i el ritme han estat modificats i s'ha introduït el Bolero. Amb motiu de la creació en aquest curs 1985-1986 del Centre de Recursos de Base hi ha un manifest interès perquè balladors exhibidors del nostre ball antic a València l'any 1943 transmeten als joves els seus coneixements.

The image shows a musical score for a band. It consists of five staves of music. The first staff begins with the tempo marking 'Alto' and the metronome marking '(♩. = 112)'. The music is written in a key with one sharp (F#) and a 3/4 time signature. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings like 'T. et' and 'etc.'. The score is arranged in a standard five-staff format, with the first staff likely representing the melody and the subsequent staves representing different instrumental parts.

BALL PLA (Banda)

Allargo (♩. = 64)

The musical score consists of five staves. The first staff is a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It begins with a tempo marking 'Allargo' and a quarter note equal to 64 (♩. = 64). The melody features a series of eighth notes and quarter notes, with some notes beamed together. There are dynamic markings 'T. sf' and 'rit' (ritardando) and a 'simil' (simile) marking. The second staff continues the melody with similar rhythmic patterns. The third and fourth staves provide harmonic accompaniment with chords and moving lines. The fifth staff concludes the piece with a double bar line.

BALL CAP ACÍ CAP ALLÀ (BALL PLA)

Banda de música

Allargo (♩. = 64)

The musical score is a single staff in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It starts with a tempo marking 'Allargo' and a quarter note equal to 64 (♩. = 64). The melody is composed of quarter and eighth notes, ending with a double bar line.

LA CRIDA PER ALS ROGLES (BALL PLA)

Banda de música

Allegro M^{to} (d.=60)

The musical score is written on a single staff in treble clef, 2/4 time, with a key signature of one sharp (F#). The tempo is marked "Allegro M^{to} (d.=60)". The piece consists of 16 measures. The first measure begins with a treble clef, a key signature of one sharp, and a 2/4 time signature. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, often beamed together, and includes various rests and phrasing slurs. The piece concludes with a double bar line and a final cadence.

Andante ($\text{♩} = 64$)

The musical score consists of seven staves. The first staff is in treble clef, 3/4 time, and begins with the tempo marking 'Andante' and a quarter note equal to 64. The second staff continues the melody and includes the instruction 'simil.'. The third staff continues the melody. The fourth staff is in treble clef and includes the instruction 'allegro'. The fifth staff is in bass clef, 6/8 time, and includes the instruction 'etc.'. The sixth and seventh staves continue the bass line. The score concludes with a double bar line and repeat signs.

BOLERO (BALL PLA). Banda de música

Recordem aquells mots de Carles Salvador en la descripció d'El Corpus: «El Ball Pla és la dansa de les danses, senyoriuola i elegant com un minué».

La voldríem, també, dansada als sons de tabal i dolçaina com ell la va conèixer.

Sofia Salvador i Monferrer

Benassal, Abril 1986

INDEX

	Pàg.
ELS REIS	5
SANT ANTONI	10
CARNESTOLTES	27
DIUMENGE DE RAMS. SETMANA SANTA. PASQUA FLORIDA	47
SANT CRISTÒFOL	65
EL CORPUS	72
A SANT PAU	81
SANT ROC	84
LES FESTES D'AGOŠT	88
EL GALL GALLET	102
EPÍLEG	108
APENDIX	CXI

